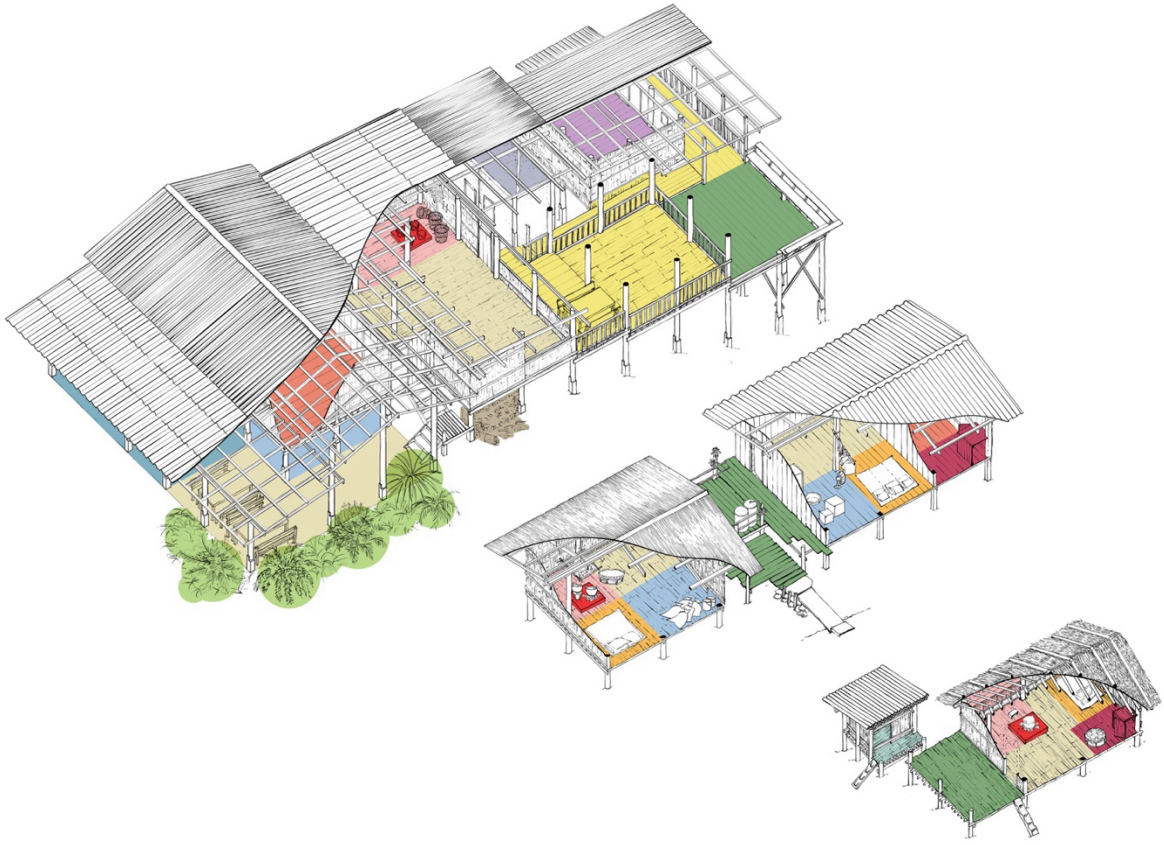

ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐานและเรือนพื้นถิ่นลาหู่ดำ (แซแล) บ้านจ่าโบ่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

The Impacts of Tourism on Settlement and Vernacular Architecture of Lahu (Lahu Shehleh) in Ban Jabo, Mae Hong Son Province, Thailand

สุดตา ราบุรี[1]

Sudta Raburi[1]

Received: 2026.02.02 **Revised:** 2026.06.06 **Accepted:** 2026.06.10

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบเรือนพื้นถิ่นที่สะท้อนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวลาหู่ดำ (แซแล) บ้านจ่าโบ่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐานและเรือนพื้นถิ่น โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการศึกษาจากเอกสาร การลงสำรวจภาคสนาม การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมตามความเหมาะสม และการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง การเก็บข้อมูลดำเนินการผ่านการสำรวจรังวัด ถ่ายภาพอย่างเป็นระบบ และจัดทำแบบสถาปัตยกรรม โดยกำหนดกรณีศึกษาเป็นเรือนดั้งเดิม เรือนพื้นถิ่นแบบพัฒนา และเรือนโฮมสเตย์ วิเคราะห์ลักษณะการใช้งานพื้นที่และโครงสร้างเรือน ผลการศึกษาพบว่า การตั้งถิ่นฐานและรูปแบบเรือนสะท้อนวิถีชีวิตและค่านิยมของชาวลาหู่ ทั้งในด้านความเชื่อจารีต ความสัมพันธ์เครือญาติ ความเรียบง่ายของรูปแบบเรือน ประเด็นที่ 1 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานมีองค์ประกอบสำคัญทางวัฒนธรรม ได้แก่ ลานจะคี บ้านแก่มู ประตูหัวบ้าน–ท้ายบ้าน ศาลหมู่บ้าน และพื้นที่ประกอบพิธีกรรม ประเด็นที่ 2 พื้นที่สำคัญในเรือนลาหู่ดำ ได้แก่ ชาน ครัว พื้นที่นอน และตู้ไหว้บู่บ่า ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของเรือน อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวสร้างผลกระทบในระดับผังชุมชน เช่น ความหนาแน่นอาคาร รูปแบบการก่อสร้างและวัตถุประสงค์การใช้งานของอาคารเพื่อตอบรับการท่องเที่ยว ในระดับผังเรือน เช่น พื้นที่ครอบครัวน้อยลง พื้นที่รับแขกมากขึ้น ตลอดจนพื้นที่วิถีชีวิตเดิมบางอย่างหายไป และผลกระทบต่อทักษะภูมิปัญญาในการใช้วัสดุธรรมชาติสร้างเรือนที่ลดลง เปลี่ยนไปใช้วัสดุก่อสร้างในระบบอุตสาหกรรมมากขึ้น

คำสำคัญ: ลาหู่ดำ บ้านจ่าโบ่ แม่ฮ่องสอน การตั้งถิ่นฐาน สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

[1] คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
(Faculty of Architecture, Silpakorn University)
ผู้เขียนหลัก (Corresponding Author) E-mail: tanoi.sr@gmail.com

Abstract

This research aims to examine settlement patterns and vernacular house forms that reflect the way of life and cultural practices of the Black Lahu (Lahu Shehleh) community in Ban Jabo, Mae Hong Son Province, Thailand, as well as the impacts of tourism on these patterns and house forms. A qualitative research approach was employed, including documentary research, field surveys, contextual participant observation, and semi-structured interviews. Data were collected through architectural sketching, measured drawings, and architectural documentation. The study focused on three types of dwellings as case studies: traditional houses, developed vernacular houses, and homestay houses. The analysis emphasized spatial usage and structural characteristics. The findings reveal that settlement patterns and vernacular house forms reflect the way of life and cultural values of the Black Lahu, including traditional beliefs, kinship relationships, and architectural simplicity. (1) Key cultural components of the village include the Ja Khu ceremonial area, the Gaemu (village elder's house), head and tail village gates, the village shrine, and ritual spaces. (2) Significant spaces within Black Lahu houses consist of the veranda, kitchen, sleeping area, and the Bu Ba ancestral altar, which serves as the spiritual core of the house. However, tourism has generated impacts at the village layout level, increasing building density and affecting building forms and functions to accommodate tourism. At the house level, family space has decreased while guest areas have expanded, with some traditional living spaces disappearing. Additionally, tourism has affected local craftsmanship and indigenous wisdom in the use of natural materials for house construction, leading to greater reliance on industrial materials.

Keywords: Lahu, Jabo village, Mae Hong Son, settlement, vernacular architecture

บทนำ

ลาหู่ เป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ผู้พูดภาษาตระกูล ทิเบต-พม่า (Tibeto-Burman languages) จากการศึกษาข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลาหู่ดำ (แซแล) พบว่ายังมีข้อมูลไม่มาก ในอดีตชาวลาหู่มีการเคลื่อนย้ายอพยพบ่อยครั้งเนื่องจากสภาวะสงครามและความขัดแย้งทางการเมือง โดยกลุ่มที่เข้ามาในประเทศไทยส่วนมากเคยตั้งถิ่นฐานในรัฐฉานของเมียนมา เช่น ลาหู่ดำ และลาหู่แดง บางส่วนเข้ามาผ่านทางประเทศลาว เช่น ลาหู่กุย โดยตั้งถิ่นฐานกระจายตัวในพื้นที่จังหวัดเชียงรายมากเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมา คือ เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน และตาก ตามลำดับ (Department of Social Development and Welfare, 2003)

จากการทบทวนสถานภาพความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนชาติพันธุ์ลาหู่ พบว่า มีการศึกษาเกี่ยวกับเรือนพื้นถิ่นกลุ่มลาหู่ดำ (แซแล) ที่ตั้งถิ่นฐานในเขตจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และจังหวัดตากไปแล้ว แต่ยังไม่พบข้อมูลเรือนพื้นถิ่นลาหู่ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน การศึกษานี้จึงเลือกพื้นที่ศึกษาชุมชนลาหู่ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนเพื่อเติมเต็มสถานภาพความรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์ลาหู่ให้สมบูรณ์

พื้นที่ศึกษา คือ บ้านจ่าโบ่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านของกลุ่มชนชาติพันธุ์ลาหู่ดำ (แซแล) ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นที่สูงในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน และในสถานการณ์ปัจจุบันได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมมากขึ้น ด้วยมีภูมิทัศน์ทางธรรมชาติที่งดงาม และมีความโดดเด่นในด้านวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตดั้งเดิมแบบลาหู่ดำ (แซแล) ซึ่งการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่นี้ได้ส่งผลโดยตรงต่อรูปแบบทางกายภาพของหมู่บ้าน องค์ประกอบของหมู่บ้านถูกปรับเปลี่ยนและขยายตัว โดยมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนไปตามกระแสสังคมเมืองมากขึ้น

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายถึง สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละท้องถิ่นที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สร้างตามกรอบความเชื่อวัฒนธรรมและเพื่อสนองความต้องการของชุมชนนั้น ๆ รูปแบบของสิ่งก่อสร้างอาจจะพัฒนาไปจากรูปแบบเดิมโดยปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาในการพัฒนาเพื่อให้มีรูปแบบเฉพาะตัวขึ้นได้ เป็นสิ่งแสดงเอกลักษณ์ของชุมชนให้ปรากฏชัดกว่าสิ่งอื่น (Temiyaphan, 2016).

บ้านเรือนพื้นถิ่นเป็น “การแก้ปัญหาที่เหมาะสม” ที่เกิดจากการหล่อหลอมของปัจจัยต่าง ๆ การทำความเข้าใจเรือนสามารถพิจารณาได้จาก ปัจจัยทางกายภาพ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม และปัจจัยทางวัฒนธรรม ในขณะเดียวกันทุกสังคมมีการปรับตัวตามพลวัต ในหลายกรณีการปรับตัวทำให้ลักษณะพื้นถิ่นที่เหมาะสมเลือนหายไป หลายนิเวศวัฒนธรรมที่ประกอบด้วยวิถีชีวิต มีระบบสังคม ประเพณีวัฒนธรรม กลับกลายเป็นอดีตเหลือเพียงพิพิธภัณฑ์เรือนโบราณราวกับถูกแช่แข็ง สิ่งที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ คือ การดำรงอยู่ของวิถีชีวิตทั้งเชิงนิเวศ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการสร้างความ

ตระหนักรู้ในอัตลักษณ์ คุณค่า และความหมายของตัวตน เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในพลวัตของการเปลี่ยนแปลง (Oranratmanee, 2013)

งานวิจัยการเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นลาหู่เพื่อการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ในอำเภอเมืองและอำเภอแม่ฟ้าหลวง กรณีศึกษาหมู่บ้าน 3 แห่ง คือ หมู่บ้านจะบูสี หมู่บ้านยะฟู และหมู่บ้านจะคือ เป็นกลุ่มลาหู่แดงทั้งหมด ผลการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงจากเรือนอยู่อาศัยเป็นเรือนโฮมสเตย์ คือ มีพื้นที่การใช้งาน ที่นอนนักท่องเที่ยว เพิ่มขึ้นมาจากรูปแบบเดิม โดยพื้นที่นอนลูกจะถูกปรับเป็นที่นอนนักท่องเที่ยว หรือบางครั้งเป็นพื้นที่ใช้งานร่วมกัน เรือนโฮมสเตย์ขนาดใหญ่มีลักษณะเป็นเรือนครึ่งไม้ครึ่งปูน สองชั้น ไม่มีพื้นที่แม่เตาไฟแบบเรือนดั้งเดิม (Kaewthep & Saicharoent, 2018)

Jinwuth (2015) ได้ศึกษา คติความเชื่อ : แกนหลักในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ กรณีศึกษา ดอยมูเซอ จังหวัดตาก สรุปได้ว่า เรือนกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่บริเวณดอยมูเซอ จังหวัดตาก กำลังสูญหายการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม เปลี่ยนไปใช้วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ แต่พบว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ดำ ยังคงรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมไว้ได้ เนื่องจากยังมีความเชื่อแบบดั้งเดิม โดยมีผู้นำทางความเชื่อเป็นบุคคลสำคัญในการดำรงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม ขณะเดียวกันสภาพเศรษฐกิจในชุมชนค่อนข้างยากจน ผู้คนดำรงชีพด้วยการเพาะปลูกและหาของป่า ไม่มีรายได้พอจะซื้อวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลาหู่ และการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน Jarasakon (2014) กรณีศึกษา หมู่บ้านขอบด้ง จังหวัดเชียงใหม่ และหมู่บ้านน้ำริน จังหวัดเชียงราย ทั้งสองหมู่บ้านเป็นลาหู่เฌเล (คนในหมู่บ้านจ่าโบ่ อธิบายว่าเป็นลาหู่กลุ่มเดียวกัน แต่สำเนียงการออกเสียงต่างกัน) พบว่าตั้งอยู่ในพื้นที่ภูเขาสูงมีความลาดชันตามแนวสันเขา การวางเรือนจะหันหน้าทางทิศตะวันออกและปลูกเรือนขนานกับความลาดชันของสภาพพื้นที่ นอกจากนี้ยังแบ่งเรือนเป็น 4 ประเภท 1) เรือนดั้งเดิม 2) เรือนแบบดั้งเดิมวัสดุผสมผสาน 3) เรือนแบบประยุกต์หรือต่อเติม และ 4) เรือนแบบสมัยใหม่ โดยปัจจัยการเปลี่ยนแปลงได้แก่ ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม การโยกย้ายถิ่นฐานบ่อยจึงใช้วัสดุหาง่ายและสร้างเร็ว ปัจจัยด้านวิถีชีวิตเปลี่ยนอาชีพจากเกษตรกรรมเป็นรับจ้างและค้าขาย ปัจจัยด้านค่านิยม แสวงหาความมั่นคงทางวัตถุและที่อยู่อาศัยที่มั่นคงถาวร ค่านิยมทางศาสนาเปลี่ยนเป็นคริสต์ ห้องบรรพบุรุษ หิ้งผี หายไปจากเรือน ปัจจัยด้านการเข้ามาพัฒนาจากหน่วยงานต่าง ๆ ด้านสาธารณูปการ ปัจจัยด้านเทคโนโลยีความทันสมัย สื่อโทรทัศน์ วิทยาการ และปัจจัยด้านการยืม ลอกเลียนวัฒนธรรมข้างเคียงเข้ามาผสมผสาน เช่น การแต่งกาย การประดับตกแต่งอาคาร

จากการทบทวนแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมิได้เป็นสิ่งคงที่ หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอยู่ตลอดเวลาตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสามารถจำแนกได้เป็น ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตและความต้องการของผู้คนในชุมชน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจสะท้อนผ่านรูปแบบทางสถาปัตยกรรม วัสดุก่อสร้าง การใช้พื้นที่ และหน้าที่ใช้สอยของเรือน

ขณะเดียวกัน แม้ลักษณะทางกายภาพของเรือนจะเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขใหม่ แต่แก่นของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอาจยังคงดำรงอยู่ผ่านระบบความเชื่อ วิถีชีวิต และความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) หมายถึง การท่องเที่ยวทางเลือกที่บริหารจัดการโดยชุมชนอย่างสร้างสรรค์และมีมาตรฐานก่อให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมท้องถิ่น และคุณภาพชีวิตที่ดี (National Tourism Policy Committee, 2019) นอกจากนี้ การท่องเที่ยวโดยชุมชนยังเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวโดยเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืน โดยอาจมีหน่วยงานภายนอกที่เป็นผู้ให้การสนับสนุน แต่สมาชิกในชุมชนถือเป็นเจ้าบ้านที่ส่งมอบกิจกรรมการท่องเที่ยวการบริการ และประสบการณ์การท่องเที่ยวให้แก่ผู้รับบริการ (Niemchai, 2022).

รูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีความสัมพันธ์โดยตรงกับ โฮมสเตย์ เป็นการจัดที่พักแรมสำหรับการท่องเที่ยวที่ต้องการสัมผัสประสบการณ์และเรียนรู้วิถีชีวิตของคนท้องถิ่น โดยการพักค้างคืนในบ้านของคนในชุมชน สำนักพัฒนาบริการท่องเที่ยวกรมการท่องเที่ยว ให้คำนิยาม โฮมสเตย์ไทย หมายถึง การท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่ง ที่นักท่องเที่ยวจะต้องพักรวมกับเจ้าของบ้านชายคาเดียวกัน โดยมีห้องพักหรือพื้นที่ใช้สอยภายในบ้านเหลือสามารถนำมาดัดแปลงให้นักท่องเที่ยวพักได้ชั่วคราว โดยมีค่าตอบแทน จัดบริการสิ่งอำนวยความสะดวกตามสมควร และมีลักษณะเป็นการประกอบกิจการเพื่อหารายได้เสริม (Tourism Service Development Bureau, Department of Tourism, Ministry of Tourism and Sports, 2015)

วัตถุประสงค์งานวิจัย

ประเด็นความท้าทายของชุมชนที่เกิดขึ้นจากผลกระทบของการท่องเที่ยว นำมาซึ่งคำถามการวิจัยว่า การท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม และการปรับปรุงบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเพื่อตอบสนองต่อการท่องเที่ยวในลักษณะของเรือนพักโฮมสเตย์อย่างไร โดยดำเนินการศึกษาเปรียบเทียบกับเรือนรูปแบบดั้งเดิม และเรือนพื้นถิ่นแบบพัฒนาภายในชุมชนที่ไม่ได้ปรับตัวเพื่อรองรับการท่องเที่ยว รวมทั้งการทบทวนการศึกษาที่ผ่านมาเพื่อทำความเข้าใจแบบแผนในการอยู่อาศัยแบบดั้งเดิมของกลุ่มชนชาติพันธุ์ลาหู่เพื่อนำมาเป็นกรณีศึกษาเปรียบเทียบนำไปสู่การอภิปรายผลต่อไป

ระเบียบวิจัยการศึกษา

1) ศึกษาจากเอกสารข้อมูล โดยศึกษาข้อมูลชาติพันธุ์ ความเป็นมาของลาหู่การแบ่งกลุ่มย่อยของลาหู่ ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม สังคมและวิถีชีวิต ลักษณะการตั้งถิ่นฐานและสถาปัตยกรรมลาหู่

2) พื้นที่กรณีศึกษาหมู่บ้านจ่าโบ่ ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเลือกจากการชุมชนท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และกำลังเกิดพลวัตจากการท่องเที่ยวอย่างรวดเร็ว ศึกษาจากการลงสำรวจภาคสนาม ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (semi-structure interview) สัมภาษณ์ ประธาน

กลุ่มและอดีตประธานกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนบ้านจ่าโบ่ สัมภาษณ์ตามสถานการณ์และความสะดวกของผู้ให้สัมภาษณ์ โดยกำหนดโครงสร้างคำถามเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เช่น ประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมที่ยังคงปฏิบัติ แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยใช้การทำข้อมูลรังวัด ถ่ายภาพ สเก็ตช์บันทึก และสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างและปรับปรุงเรือน

ในการลงภาคสนามผู้วิจัยได้ลงสำรวจ 3 ครั้ง ครั้งที่ 1 วันที่ 6-10 มิถุนายน 2567 โดยสำรวจบริบทโดยรอบหมู่บ้าน ลักษณะทางการท่องเที่ยวชุมชน เส้นทางการเดินไปไร่ คอกหมูรวมของชุมชน สังเกตการณ์และเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน บันทึกและวัดระยะเรือนพื้นถิ่นและโฮมสเตย์ ครั้งที่ 2 วันที่ 04-06 กันยายน 2567 เป็นช่วงที่มีพิธีกรรมจ่าสือจา หรือ กินข้าวใหม่ของลาหู่ และครั้งที่ 3 วันที่ 06-08 มีนาคม 2568 ตรงกับช่วงประเพณี เขาะจาเว หรือ กินวอปีใหม่ของลาหู่ ผู้วิจัยสังเกตการณ์ และเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีตามความเหมาะสม บันทึกวัดระยะเรือนพื้นถิ่นและเก็บข้อมูลส่วนโฮมสเตย์เพิ่มเติม

3) การวิเคราะห์ข้อมูลด้านสถาปัตยกรรม เริ่มต้นจากการวิเคราะห์สถาปัตยกรรมโดยรวมในหมู่บ้าน และพบว่ามีอาคารประเภทที่อยู่อาศัย 101 หลัง จากนั้นจัดหมวดหมู่ประเภทอาคารจากลักษณะรูปทรงภายนอก แล้วจึงคัดเลือกกรณีศึกษาเชิงลึก โดยเลือกเปรียบเทียบอาคาร 3 รูปแบบ (1) เรือนแบบดั้งเดิม จากข้อมูลการทบทวนวรรณกรรม (2) เรือนพื้นถิ่นแบบพัฒนา หมายถึงเรือนอยู่อาศัยที่มีพัฒนาการมาจากเรือนดั้งเดิม เป็นรูปแบบเรือนที่พบมากในชุมชน ประกอบด้วยตัวเรือนนอน เรือนครัวและชาน ยังใช้วัสดุธรรมชาติเป็นหลักในการก่อสร้าง และ (3) เรือนโฮมสเตย์ เรือนอยู่อาศัยที่รับนักท่องเที่ยวค้างคืนในเรือนหลังเดียวกัน ใช้วิธีการเปรียบเทียบโดยวิเคราะห์จาก (1) ขนาดพื้นที่ใช้สอย (2) ความสัมพันธ์ของกิจกรรมกับพื้นที่ใช้สอย (3) ระบบโครงสร้างของวัสดุก่อสร้าง

ชนชาติพันธุ์ลาหู่

กลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ เป็นผู้พูดภาษาตระกูล ทิเบต-พม่า (Tibeto-Burman languages) โดยมีถิ่นฐานดั้งเดิมและยังมีประชากรกลุ่มใหญ่อาศัยอยู่ในเขตการปกครองตนเองจังหวัดหลานชางลาหู่ (Lancang Lahu Autonomous County | 澜沧拉祜族自治县) เมืองผู่เอ่อร์ (Puer) มณฑลยูนนาน ประเทศจีน ซึ่งเป็นพื้นที่รอยต่อกับชายแดนเมียนมา ทั้งนี้ กลุ่มชนชาติพันธุ์ลาหู่ได้มีการกระจายตัวเข้าไปในเมียนมา ไทย ลาว และเวียดนาม ทั้งนี้ ตำนานของลาหู่เล่าว่าประมาณ 2,000 ปีก่อน บรรพบุรุษเป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์โลโล (Lolo) ซึ่งมีถิ่นกำเนิดอาศัยอยู่บริเวณที่ราบสูงทิเบต-ชิงไห่ ในบริเวณที่เกี่ยวเนื่องกับทะเลสาบชิงไห่ (Qing Hai Lake) ซึ่งปัจจุบันอยู่ในมณฑลชิงไห่ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของมณฑลเสฉวน และได้มีเงื่อนไขให้ต้องอพยพลงมาทางใต้เรื่อย ๆ จนเข้าสู่ยูนนาน จึงเกิดการผสมผสานกับกลุ่มวัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงวิถีทางวัฒนธรรมให้สอดรับกับการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใหม่ ๆ และผู้คนนานาชาติพันธุ์กลุ่มอื่น ๆ ต่อมาขยายตัวออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ อันเป็นผลเนื่องมาจากการเคลื่อนย้ายตัวและแตกออกเป็นกลุ่ม ๆ ทั้งนี้

สันนิษฐานว่ากลุ่มบรรพบุรุษลาหู่ได้เคลื่อนย้ายลงใต้มาตามแม่น้ำยาลอง (Yalong River) ที่มีต้นธารอยู่ในที่ราบสูงธิเบต-ชิงไห่ และทอดตัวลงมายังพรมแดนระหว่างมณฑลเสฉวนและยูนนาน ทำให้ในเวลาต่อมาได้มีการแบ่งออกเป็นอีกสองกลุ่ม คือ ลาหู่นะ และลาหู่ชี (Walker, 1974; as cited in Paasayawan, 2011) ตามคุณลักษณะทางวัฒนธรรมที่แสดงออกที่แตกต่างกันออกไป

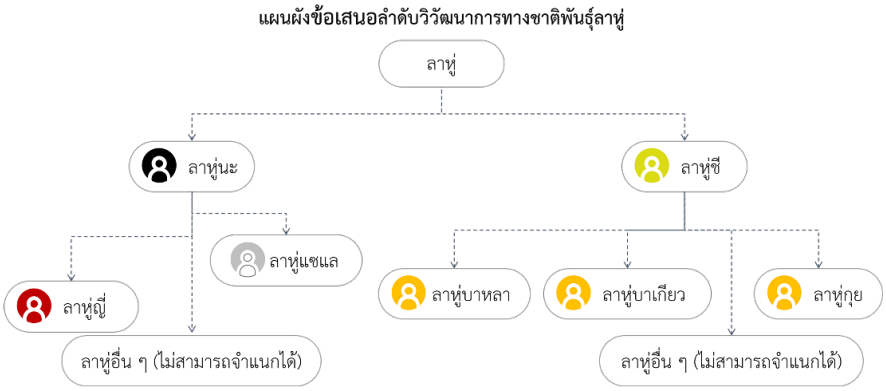
ในช่วงราชวงศ์ชิงตอนต้น (ค.ศ. 1664-1912) ปรากฏมีเอกสารลายลักษณ์กล่าวถึงชาวลาหู่ ทว่าออกเสียงเรียกว่า *"ลอไห่ (Luohei | 倮黑)"* ซึ่งได้เริ่มมีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของชาวฮั่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ยูนนาน เพื่อแสวงหาโอกาสจากทรัพยากรท้องถิ่น เช่น เหมืองหิน บ่อเกลือ และไร่ชา เกิดสถานการณ์ขัดแย้งทางการเมืองบ่อยครั้งจากหลายฝ่าย ฝ่ายปกครองราชวงศ์ชิง ชาวฮั่น และกลุ่มชนพื้นเมือง เช่น ชาวไต ชาวลาหู่ ชาวอิ้วเมี่ยน ความขัดแย้งจากการถูกเก็บภาษีสูง ชนพื้นเมืองถูกผลักให้เป็นแรงงาน และการแทรกแซงวิถีชีวิต นำไปสู่การก่อกบฏหลายครั้ง ขณะเดียวกันความเชื่อเรื่อง "พระพุทธเจ้าห้าพระองค์" ได้กระจายตัวเข้าสู่พื้นที่สิบสองปันนา และชนเผ่าต่าง ๆ รวมถึงชาวลาหู่ ทำให้เกิดการผสานพุทธศาสนาเข้ากับความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง E Sha Buddha ผู้กอบกู้เผ่าพันธุ์ แม้บางครั้งถูกใช้เพื่อปลุกระดมในการต่อต้านการปกครองของราชวงศ์ชิง แต่เป็นรากฐานสำคัญของประเพณีและพิธีกรรมของชาวลาหู่สืบต่อมา ภายหลังปีคริสต์ทศวรรษ 1880 กองกำลังราชวงศ์ชิงเข้าควบคุมพื้นที่ตะวันตกของแม่น้ำหลานชาง (Lancang River) ซึ่งเป็นชื่อของแม่น้ำโขงในช่วงที่ไหลผ่านมณฑลยูนนาน สร้างอัตลักษณ์ที่ถูกกำหนดโดยรัฐ จึงเกิดความแตกต่างระหว่างลาหู่ในยูนนานและเมียนมานับแต่นั้นมา (Ma, 2009)

ในประเทศไทยปรากฏบันทึกเกี่ยวกับลาหู่ในพระราชพงศาวดารพม่า เล่ม 9 พ.ศ. 2457 (ค.ศ. 1914) เขียนโดย กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ *"พวกลาหุฤๅมุโซ พวกลาหุมีตำนานอันหนึ่งว่า ต้นสกุลของตนมาจากที่ใกล้ลำน้ำแม่อิระวดี... ...ทุก ๆ ปีมีแต่กระเถิดไกลไปไกลไปข้างใต้ เข้าไปสู่หัวเมืองลาวฝ่ายสยาม แม้ถึงล้ำล่วงจนเลยพ้นนครเชียงใหม่เข้าไปก็มี ดูเหมือนคนพวกนี้จุคุมกันเปนเหล่าๆปรองดองกันมีวิธีปกครองอไรอย่างหนึ่งของตัวเองเปนเอกระจากพม่าแลไทยใหญ่ที่เป็นเพื่อนบ้านมีอำนาจมาก ๆ ..."* (Praphanphong, 1914)

ชาวลาหู่มีการเคลื่อนย้ายอพยพตลอดเวลาเนื่องจากภาวะสงคราม ความขัดแย้งทางการเมือง ไปจนถึงลักษณะวิถีชีวิตในการทำไร่หมุนเวียน ชาวลาหู่ที่อพยพเข้ามาในไทยส่วนใหญ่มาจากรัฐฉานของเมียนมา บางส่วนมาจากลาว โดยกระจายตัวในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ตาก

การรับรู้ของผู้คนในภาคเหนือของประเทศไทยรู้จัก "ลาหู่" ในนามว่า "มูเซอ" ซึ่งคำดังกล่าวมาจากภาษาไทใหญ่ แปลว่า *"นายพราน หรือ นักล่า"* และเรียกเป็นกลุ่มย่อยเช่น มูเซอดำ มูเซอแดง มูเซอกุย เป็นต้น การแบ่งกลุ่มของลาหู่สามารถแบ่งได้เป็น 2 สายหลัก คือ ลาหู่นะ และ ลาหู่ชี จำแนกโดยลักษณะภาษาเป็นหลัก(ภาษาตระกูล ทิเบต-พม่า) ดังที่แสดงในภาพที่ 1 แผนผังลำดับวิวัฒนาการทางชาติพันธุ์ลาหู่ ทั้งสองกลุ่มจะมีภาษาที่คล้ายกันแต่ยังสื่อสารกันได้ยาก ลาหู่ดำ (แซแล) และลาหู่ญี่ (แดง) เป็นกลุ่มที่มีภาษา

ที่พัฒนามาจากกลุ่มลาหู่นะ ภาษาจะมีความใกล้เคียงกันมากสื่อสารกันได้พอเข้าใจ ส่วนลาหู่บาหลา ลาหู่บาเกียว ลาหู่กุย แตกออกมาจากสายลาหู่ชี

ภาพที่ 1 ลำดับวิวัฒนาการทางชาติพันธุ์ลาหู่

ที่มา: Author

การเรียกชื่อของลาหู่บางครั้งมีปัญหาคือชื่อเรียกไม่ได้มาจากการเรียกตัวเองอย่างเดียว แต่มีการเรียกจากชนกลุ่มอื่นด้วย เช่น ลาหู่นะ หรือภาษาไทยคือ ลาหู่ดำ กลุ่มที่อยู่ในประเทศไทยยังคงเรียกตัวเองว่าลาหู่นะ แม้ว่าจะแตกต่างจากลาหู่นะในเมียนมาและในยูนนานมาก ขณะเดียวกันยังรับการเรียกชื่อจากลาหู่กลุ่มอื่นด้วยว่าเป็นลาหู่เฌเล หรือ แซแล (Walker, 1974)

ตารางที่ 1 การเรียกชื่อของลาหู่

	เรียกตัวเอง	**ถูกเรียกจากลาหู่กลุ่มอื่น**	**ถูกเรียกในรัฐฉาน**	**ถูกเรียกในจีน**
ลาหู่ดำ / มูเซอดำ	ลาหู่นะ	ลาหู่แซแล / ลาหู่เฌเล	Lahu Meu Neu หมายถึง ลาหู่ทางเหนือ	Great Lo-hei
ลาหู่แดง / มูเซอแดง	ลาหู่ญี	ลาหู่ปาลิ	Lahu Meu teu หมายถึง ลาหู่ทางใต้	สัณนิษฐานว่าไม่มีในจีน
ลาหู่เหลือง/มูเซอเหลือง	ลาหู่ชี	ลาหู่กุย	ไม่พบข้อมูล	Small Lo-hei

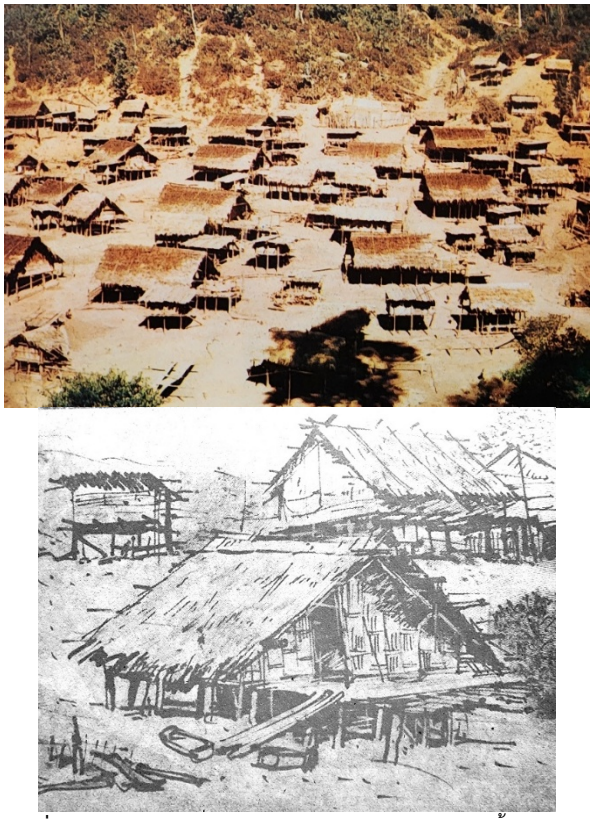
ที่มา: Author

หมู่บ้านและเรือนลาหู่ดั้งเดิม

การตั้งหมู่บ้านไม่พิถีพิถันในการเลือกทำเลนัก โดยหัวหน้าหรือผู้นำศาสนาเป็นผู้เลือกที่ตั้ง จะมีการถามหมู่บ้านในบริเวณใกล้เคียงเพื่อให้แน่ใจว่ายังไม่มีการจับจองพื้นที่ จากนั้นจะทำพิธีไหว้เจ้าที่เจ้าทางเพื่อขอขมาและขออนุญาตใช้พื้นที่เพื่อการปลูกสร้างเรือนจะทำกระทงเล็ก ๆ เสียบไว้บนปลายไม้ มีเทียนและข้าวสาร เรียกว่า “แปห่อต่า” หมู่บ้านจะเริ่มจากการสร้างบ้านแก่มู (ผู้นำศาสนา) เป็นหลังแรกโดยเตรียมขุดหลุมฝังเสาไว้ แล้วชาวบ้านจะรวมแรงช่วยกันสร้างเรือนให้เสร็จภายในหนึ่งวัน ใกล้เรือนแก่มูจะสร้าง ลาน

จะคี เป็นลานเต้นประกอบพิธีกรรม จากนั้นจึงเริ่มช่วยกันสร้างเรือนของทุกคน เมื่อครบทั้งหมู่บ้านก็จะสร้างศาลผีประจำหมู่บ้าน หรือ “แซมื่อ” หากเป็นลาหู่แดงจะสร้าง “หอแหย่” หรือวัดทางทิศเหนือของหมู่บ้าน (Suthitham, 1999)

ลักษณะพื้นที่ของการตั้งหมู่บ้านลาหู่ในประเทศไทยมักจะอยู่ที่ราบบนเขาสูง แนวเรือนเรียงรายตามสันเขาลาดลงมา บางแห่งเลือกตั้งใกล้ลำห้วย และบางแห่งห่างไกลลำห้วย 2-3 กิโลเมตร บ้านเรือนกระจายตัวไม่มีแบบแผนชัดเจน ในอดีตมีประมาณ 5-20 หลังคาเรือนต่อหมู่บ้าน ประกอบด้วยคอกสัตว์ ยุ้งฉาง ผามฟืน ลานบ้านและลานจะคี ทางเข้าหมู่บ้านมีประตูผีประจำหมู่บ้าน ใต้ประตูมีไม้สลัก เรียกว่า “เซอะแจ” (Srisawat, 2008)

ภาพที่ 2 ลักษณะหมู่บ้านลาหู่ (ซ้าย) และ ลักษณะเรือนลาหู่ดั้งเดิม (ขวา)

ที่มา: Office of the Secretariat of the National Psychological Operations Committee. (1976)

เรือนดั้งเดิมของลาหู่จากข้อมูลที่พบในประเทศไทยส่วนใหญ่มีขนาดไม่ใหญ่ สร้างจากวัสดุธรรมชาติ เสาไม้เนื้อแข็ง ฝาผนังและพื้นทำจากไผ่ บางพื้นที่เป็นผนังไผ่สานแบบขัดแตะ บางพื้นที่ทำไผ่สับฟากเรียงแนวตั้ง หลังคามุงด้วยหญ้าคาหรือใบก้อ ใช้วิธีมุงฟ่อนทับกันหนาแน่น ไม่มีหน้าต่าง ยกพื้นประมาณ 1-2 เมตร บ้างมีบันไดทำจากไม้ท่อนเซาะเป็นขั้น บ้างก็ไม่จำเป็นต้องใช้บันได หากเป็นเรือนหลังเล็กจะมีขนาดกว้างประมาณ 3-4 เมตร มีชานแดดด้านหน้าและภายในเรือนเป็นหนึ่งห้อง มีเตาไฟทำอาหารให้ความ

อบอุ่น มีพื้นที่นอน และมีส่วนเก็บของ หากเป็นเรือนของครอบครัวขนาดใหญ่ขึ้นตัวเรือนจะถูกแบ่งห้องเป็น 2-3 ห้อง และห้องด้านในจะมีตู้ไหว้พระเจ้าและผี ภายในเรือนจะมีเตาไฟอยู่กลางเรือน บางเรือนอาจจะมีมากกว่าหนึ่งเตา

หมู่บ้านจ่าโบ่ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

บรรพบุรุษของหมู่บ้านอพยพมาจากพม่า หมู่บ้านอยู่ตามพื้นที่ชายแดนก่อนจะมาตั้งหมู่บ้านชื่อบ้านห้วยยาวเป็นตำแหน่งแรก อยู่ห่างจากตำแหน่งปัจจุบันประมาณ 500 เมตร เป็นพื้นที่เนินเขา ใกล้ ๆ มีห้วยน้ำขนาดเล็กไหลผ่าน แต่เนื่องจากภายหลังเกิดโรคระบาดคาดว่าเป็นไข้มาลาเรีย จึงอพยพอีกครั้งมายังบริเวณสันเขา มีลมพัดผ่านตลอดเวลา ไกลจากลำห้วย ลดปัญหาเรื่องยุง เปลี่ยนมาใช้น้ำบ่อจากหุบเขาแทน ครั้งที่ย้ายหมู่บ้านช่วงปี พ.ศ. 2521 มีผู้นำชื่อ “นายจ่าโบ่ ไพรเนติธรรม” นอกจากคนในชุมชนห้วยยาวเดิมแล้วยังมีบางส่วนมาจากบ้านปางคาม ขณะเดียวกันภายหลังประชากรมากขึ้นก็มีบางส่วนย้ายออกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ คือ หลุกข้าวหลาม และบ้านบ่อไคร้ หมู่บ้านได้รับการจัดตั้งเป็นทางการปี พ.ศ. 2532 โดยใช้ชื่อ “บ้านจ่าโบ่” ตามชื่อผู้นำในตอนนั้น (Ban Jabo Community Museum, 2025)

บ้านจ่าโบ่เป็นลาหู่ดำและบางครั้งถูกเรียกว่าลาหู่แซแล ในงานวิจัยนี้จึงจะระบุว่าเป็น ลาหู่ดำ (แซแล) มีความเชื่อแบบดั้งเดิมคือนับถือผี บูชากื่อซา (พระเจ้า) เช่นไหว้จิตวิญญาณแห่งธรรมชาติและบรรพบุรุษ มีประเพณีสำคัญ ได้แก่ (1) ประเพณีปีใหม่ หรือ กินวอ หรือ เขาะจาเว จัดขึ้นในช่วงต้นเดือนมีนาคม การกำหนดวันไม่แน่นอนและวางแผนล่วงหน้าเพียงไม่นานประมาณ 1-2 สัปดาห์ก่อนจะจัด (2) ประเพณีเรียกขวัญข้าว หรือ จาฮาคูเว เป็นพิธีกรรมในช่วงเริ่มต้นปลูกข้าวไร่ประมาณต้นเดือนมิถุนายน (3) ประเพณีกินข้าวใหม่ หรือ จาสือจาเว เป็นพิธีกรรมที่แสดงความเป็นเจ้าของพืชพันธุ์ผลผลิตก่อนที่จะมีหนูหรือสัตว์อื่น ๆ มากิน และขอให้มีผลผลิตอุดมสมบูรณ์ จัดช่วงเดือนกันยายน นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมย่อยเมื่อมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น ทั้งเรื่องดี และไม่ดี เช่น พิธีทำบุญ หรือ บูตีเว พิธีเรียกขวัญ หรือ หวะสาคูเว และอื่น ๆ

ในการตั้งหมู่บ้านลาหู่ดำจะต้องมีบุคคลสำคัญของหมู่บ้าน คือ (1) ผู้นำความเชื่อ หรือ แก่มู เป็นผู้ประกอบพิธีสำคัญของหมู่บ้าน (2) ผู้นำชุมชน หรือ คะแซป่า ปัจจุบันเป็นตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน (3) จะลี้ป่า หรือ ช่างตีเหล็ก เป็นผู้นำด้านตีเหล็ก ทำมีด ประดิษฐ์อุปกรณ์การเกษตรและล่าสัตว์ของหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันถูกลดบทบาทลงเนื่องจากหาซื้อได้ง่ายขึ้น (4) หนี่ตีชอ หรือ หมอผี ทำหน้าที่สื่อสารวิญญาณ ทำนายดวงชะตา โดยบ้านจ่าโบ่มีคนครบทุกตำแหน่ง

วิถีชีวิตปัจจุบันทำไร่หมุนเวียนเฉพาะในพื้นที่ที่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายเท่านั้น ปลูกข้าวไร่และข้าวโพด ผสมกับพืชผักชนิดอื่น ๆ เลี้ยงหมูดำและไก่ คนในชุมชนยังประกอบอาชีพในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เช่น เปิดโฮมสเตย์ เปิดร้านอาหาร ขายสินค้าชุมชน และหลายครอบครัวส่งลูกหลานไปเรียนในเมือง เช่น อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน ไปเชียงใหม่ ตลอดจนกรุงเทพ และได้ประกอบอาชีพข้าราชการครูเป็นต้น

การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านจ่าโบ่ ความเป็นมาของการท่องเที่ยวในชุมชนเริ่มต้นช่วงปี พ.ศ. 2525 จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีนโยบาย “พัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัด” ต่อมาปี พ.ศ. 2531 รัฐบาลมีนโยบาย

“ปีการท่องเที่ยวไทย” ปางมะผ้าเป็นหนึ่งในเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาจากบริษัททัวร์ ปี พ.ศ. 2543-2545 มีโครงการสนับสนุนเพิ่มความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยครบคลุม 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านจ่าโบ่ บ้านบ่อไคร้ และบ้านแม่ละนา (Klaimaiboon, 2018) คาดว่าน่าจะเป็นช่วงที่เริ่มทำกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนบ้านจ่าโบ่ จากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนบ้านจ่าโบ่ ในช่วงแรกมีโฮมสเตย์ประมาณ 10 หลัง โดยนักท่องเที่ยวติดต่อเข้ามาผ่านกลุ่ม ซึ่งเป็นผู้จัดคิวบ้านเข้าพักและรายได้ส่วนหนึ่งหักเข้ากลุ่ม ต่อมาปี พ.ศ. 2547 ชุมชนเข้าร่วมประกวด โครงการมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย หมู่บ้านจึงเริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้น จากการสัมภาษณ์อดีตประธานกลุ่มการท่องเที่ยวฯ เล่าว่าประมาณปี พ.ศ. 2550 หมู่บ้านเริ่มถูกพูดถึงในเว็บไซต์พันทิปจนมีชื่อเสียงมากขึ้นเรื่อย ๆ และในปี พ.ศ. 2561 หมู่บ้านจ่าโบ่ได้รับเลือกให้เป็นหนึ่งในโฮมสเตย์ตัวอย่างในหนังสือเรื่อง “Homemade stay: My hometown” ปัจจุบัน (พ.ศ. 2567) มีบางส่วนไม่ต้องการเข้าร่วมกลุ่มโฮมสเตย์ จึงทำเป็นที่พักนักท่องเที่ยวแยกและบริหารจัดการเองและอัตราส่วนของที่พักนักท่องเที่ยวมีมากกว่าโฮมสเตย์

จากการสัมภาษณ์ความคิดเห็นเจ้าของโฮมสเตย์ เรื่องการปรับบ้านเป็นโฮมสเตย์ เจ้าของเรือนเล่าว่านับเป็นการสร้างรายได้อีกช่องทางหนึ่งนอกจากเกษตรกรรม เปิดรับนักท่องเที่ยวช่วงเดือนกันยายน ถึงเดือนมีนาคม การดูแลนักท่องเที่ยวไม่ยากมาก เพราะนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่มาพักค่อนข้างเข้าใจบริบทและให้ความเคารพชุมชน และสอบถามเรื่องแนวคิดในการจัดการท่องเที่ยว ชุมชนเห็นด้วยกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชีวิตตามแบบลาหู่ โดยเน้นไปที่เครื่องแต่งกาย อาหาร และเครื่องดนตรี ชุมชนต้องการให้การท่องเที่ยวเติบโตแบบบ้านแม่กำปอง ไม่อยากให้ชุมชนเปลี่ยนไปเหมือนอำเภอปาย ขณะเดียวกันเมื่อถามเรื่องสถาปัตยกรรม ประธานกลุ่มการท่องเที่ยวเพียงบอกว่า ยังต้องการอนุรักษ์เรือนดั้งเดิมไว้ แต่ชาวบ้านไม่ได้ตระหนักถึงจุดนี้และสะดวกในการก่อสร้างตามวัสดุใหม่อาคารรูปแบบใหม่ ในภาพที่ 3 เป็นมุมมองจากทิศใต้ของหมู่บ้าน จะเห็นได้ว่าบริเวณที่มีกลุ่มอาคารที่พักนักท่องเที่ยว ร้านอาหาร ร้านกาแฟ จุดชมวิวจะอยู่ทางทิศใต้เป็นส่วนใหญ่ และหันระเบียงทางทิศตะวันออก

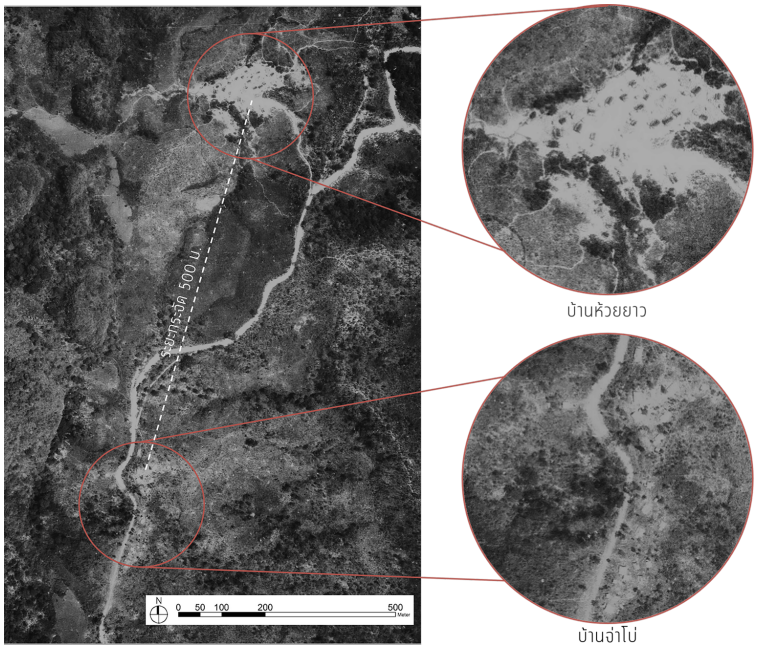

ภาพที่ 3 ภาพมุมสูงหมู่จ่าโบ่ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ปี พ.ศ. 2567

ที่มา: Author

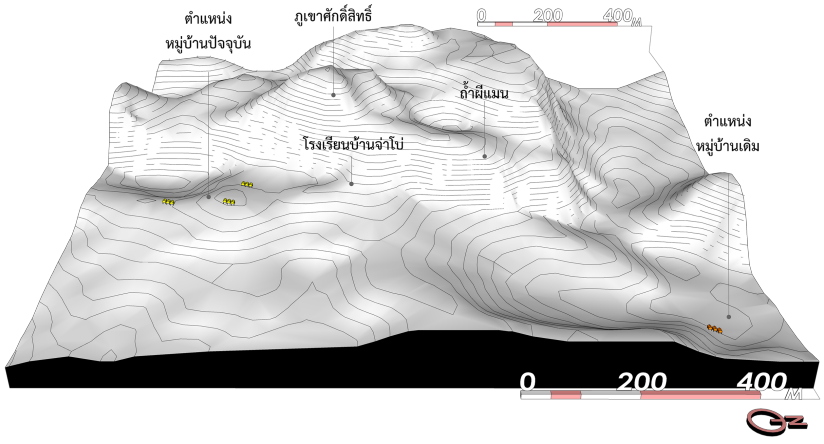
ประเด็นที่ 1 : ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านจ่าโบ่

หมู่บ้านเดิมชื่อบ้านห้วยยาว (ภาพที่ 4) เว้นระยะจากเส้นทางสัญจรหลักเล็กน้อย มีลำห้วยเล็กไหลผ่าน ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงประมาณ 850 เมตร อยู่บริเวณเชิงเขาลาดหันไปทางทิศเหนือ ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้มีภูเขาสูงบังลมพายุในช่วงฤดูฝนได้ ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีเขาช่วยลดแรงปะทะลมหนาว ส่วนตำแหน่งปัจจุบันบ้านจ่าโบ่มีความแตกต่างหลายประการ เส้นทางสัญจรผ่านกลางหมู่บ้าน ใช้น้ำจากบ่อในหุบเขา ตั้งอยู่ที่ระดับความสูงประมาณ 900-950 เมตร อยู่บริเวณสันเขา ด้านทิศตะวันตกมีภูเขาสูงลดแรงปะทะจากลมพายุในช่วงฤดูฝนได้ ด้านทิศตะวันออกเป็นที่โล่งลาดลงเป็นหุบเขา สามารถเห็นวิวพระอาทิตย์ขึ้นได้ นอกจากนี้บริเวณใกล้หมู่บ้านยังมีพื้นที่สำคัญทางโบราณคดีคือถ้ำผีแมน มีอายุทางโบราณคดีหลายร้อยปีก่อนที่จะมีผู้คนเข้ามาตั้งชุมชนในบริเวณนี้ ชุมชนให้ความเคารพต่อ ผีแมนเป็นเสมือนผู้ที่อยู่มาก่อน ภูเขาลูกนี้จึงเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ต้องรักษาและดูแลไม่อนุญาตให้คนแปลกหน้าเข้าไปโดยพลการ ตั้งอยู่ในภูเขาด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของตำแหน่งหมู่บ้านปัจจุบัน อยู่ถัดไปจากโรงเรียนบ้านจ่าโบ่ นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ที่ตั้งศาลหมู่บ้านบริเวณเชิงเขาลูกนี้ด้วยเช่นกัน

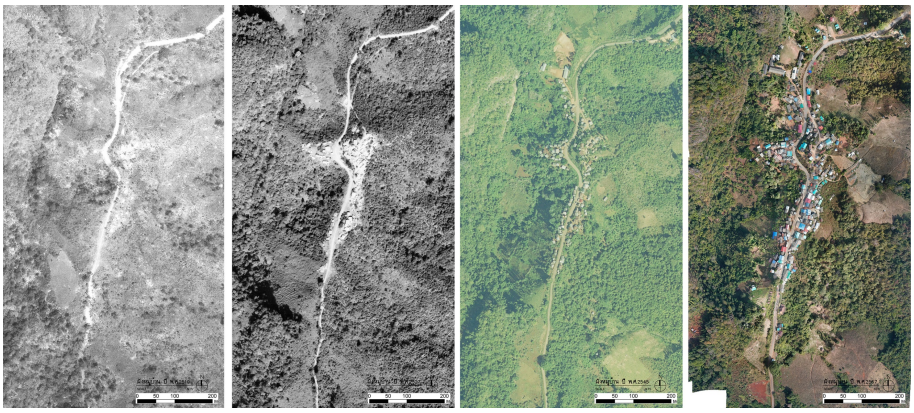
ภาพที่ 4 ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2519 แสดงตำแหน่งหมู่บ้านห้วยยาว (บ้านเก่า) กับหมู่บ้านจ่าโบ่ (บ้านปัจจุบัน)

ที่มา: Author

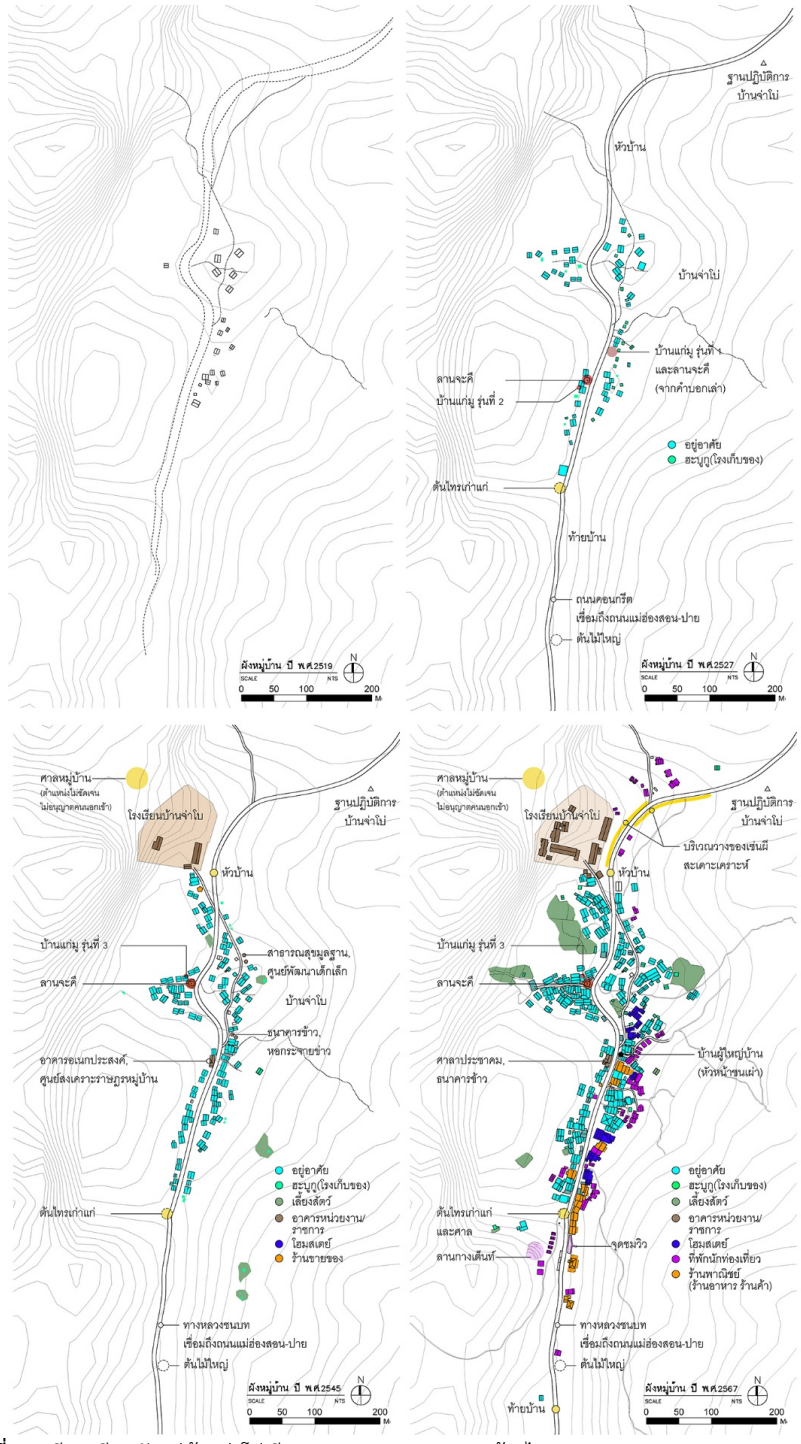
ภาพที่ 5 ลักษณะทางภูมิประเทศของตำแหน่งหมู่บ้านเดิมและหมู่บ้านในปัจจุบัน

ที่มา: Author

ภาพที่ 6 เปรียบเทียบภาพถ่ายทางอากาศหมู่บ้านจ่าโบ่ ปี พ.ศ. 2519 พ.ศ. 2527 พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2567 (ซ้ายไปขวา)
ที่มา: Author

จากภาพที่ 6 และ 7 แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มีการย้ายตำแหน่งลานจะคี ตามการเปลี่ยนผู้นำทางความเชื่อ หรือ แก่มู 3 รุ่น มีอาคารจากหน่วยงานพัฒนาเข้ามาและบางหลังก็หายไป ในช่วงแรกของการตั้งชุมชนก่อนจะกลายเป็นหมู่บ้านจ่าโบ่ จากรูปถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2519 บริเวณนี้มีชาวบ้านส่วนหนึ่งมาสร้างเรือน กระท่อม เล้าหมู บ้างแล้ว เป็นพื้นที่ทำมาหากินของคนในชุมชน แต่ยังไม่มีการตั้งเรือนแก่มูและลานจะคี จนกระทั่งปี พ.ศ. 2521 จึงมีการย้ายมาตั้งเป็นหมู่บ้านที่นำโดยนายจ่าโบ่ จากภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2527 สันนิษฐานว่าได้รับการพัฒนาให้เป็นถนนคอนกรีตแล้ว สามารถระบุตำแหน่งบ้านแก่มูรุ่นที่ 1 และลานจะคี ระบุได้จากการสัมภาษณ์ (ภาพที่ 7) และระบุตำแหน่งลานจะคีของบ้านแก่มูรุ่นที่ 2 ได้จากภาพถ่ายและตรงกับคำบอกเล่า ปี พ.ศ. 2545 ปรากฏตำแหน่งลานจะคีของแก่มูรุ่นที่ 3 มีโรงเรียนบ้านจ่าโบ่และสามารถระบุตำแหน่งอาคารจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรหมู่บ้าน หอกระจายข่าว สาธารณสุขมูลฐาน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และธนาคารข้าว (Hoontrakul, 1999) ช่วงเวลานี้ยังมีหน่วยงานเข้ามาพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ทำให้มีบางครอบครัวเริ่มทำโฮมสเตย์ จากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนคนปัจจุบันเล่าเพียงว่าช่วงแรกมีประมาณ 10 หลัง แต่ไม่สามารถระบุตำแหน่งได้ จากการสำรวจประกอบกับภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2567 หมู่บ้านขยายตัวตามแนวถนนหนาแน่นมากขึ้นและมีพื้นที่สำหรับธุรกิจการท่องเที่ยวมากขึ้น เช่น จุดชมวิว ร้านอาหาร ร้านกาแฟ ลานกางเต็นท์ ที่พักนักท่องเที่ยว โฮมสเตย์ พื้นที่สำคัญมี ได้แก่ ลานจะคี (แก่มูรุ่นที่ 3) ประตูหัวบ้าน-ท้ายบ้าน ศาลหมู่บ้าน พื้นที่วางของเซ่นไหว้สะเดาะเคราะห์ ส่วนอาคารหน่วยงานเหลือแค่ธนาคารข้าวและศาลาประชาคม

ภาพที่ 7 เปรียบเทียบผังหมู่บ้านจ่าโบ่ ปี พ.ศ. 2519 พ.ศ. 2527 (ซ้ายไปขวา บน) พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2567 (ซ้ายไปขวา ล่าง)

ที่มา: Author

ภาพที่ 8 องค์ประกอบสำคัญทางวัฒนธรรมของหมู่บ้าน

ที่มา: Author

องค์ประกอบสำคัญทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านจ่าโบ่ ได้แก่

1) บ้านแก่มูและลานจะคี แก่มูเป็นผู้นำสำคัญทางความเชื่อ เป็นตำแหน่งที่ได้รับเลือกจากผู้อาวุโสหรือผู้มีความรู้ของชุมชน ส่วนใหญ่จะดำรงตำแหน่งจนสิ้นอายุ จึงจะมีการเลือกแก่มูคนใหม่ และเมื่อเลือกแก่มูคนใหม่ จะต้องสร้างลานจะคีใหม่ติดกับเรือนของแก่มูคนใหม่ ลานจะคี เป็นลานสำหรับประกอบพิธีกรรมและเต้นจะคีในประเพณีสำคัญต่าง ๆ การเต้นจะคีเป็นการเต้นรำตามประเพณีของลาหู่ มี แคน ที่เครื่องดนตรีเฉพาะของลาหู่ จะเริ่มเต้นตอนค่ำไปจนถึงตอนเช้าของวันถัดไป มีท่าเต้นและจังหวะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ เต้นเพื่อบูชาเทพกื่อซา และสิ่งศักดิ์ ยิ่งเต้นกระทืบเท้าแรงยิ่งแสดงความหนักแน่นต่อการขอให้พืชผลอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังเป็นการเต้นเพื่อความสนุกสนานด้วยเช่นกัน ส่วนใหญ่ชาย-หญิงจะแยกกันคนละแถว แต่จะมีบางเพลงที่เปิดโอกาสให้ ชาย-หญิงสามารถจับมือกันเต้นได้โดยไม่ผิดจารีต ในพิธีตั้งหมู่บ้านจะต้องสร้างบ้านแก่มูเป็นหลังแรกและมีความเชื่อว่าต้องสร้างให้เสร็จภายในหนึ่งวัน ต่อจากนั้นสร้างลานจะคี แล้วจึงช่วยกันสร้างเรือนอาศัยของทุกคน

2) ประตูหัวบ้าน-ท้ายบ้าน สัญลักษณ์บอกขอบเขตหมู่บ้าน แสดงถึงความปลอดภัยในพื้นที่อยู่อาศัย ความเชื่อในการได้รับความคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน จะอยู่บริเวณหัวบ้านและท้ายบ้าน หากชุมชนมีการขยายก็สามารถย้ายตำแหน่งประตูตามไปได้ ประตูหัวบ้าน-ท้ายบ้านลักษณะเป็นเสาไม้ 2 ฝั่งถนน นำหญ้ามาทำเป็นเชือกพาดไว้กับเสา ประดับไผ่สานเป็นตาเหลวและตะกร้อเล็กใส่ก้อนหินไว้

3) ศาลหมู่บ้าน ตั้งอยู่ในตำแหน่งสูงกว่าหมู่บ้าน บริเวณนี้ยังถูกเรียกเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ด้วย นอกจากนั้นอีกฝั่งของภูเขามีถ้ำผีแมนที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเช่นกัน เนื่องจากเป็นพื้นที่ไม่สะดวกให้คนเข้าไปจึงไม่ทราบว่ามีลักษณะอย่างไร เพียงแต่เล่าว่าเป็นศาลเล็ก ๆ

4) พื้นที่ทำพิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีมักจะเริ่มทำในบ้านเรือน แล้วนำของเซ่นไหว้ออกมาไว้นอกเขตหมู่บ้าน ไม่ได้มีพื้นที่แน่นอนแต่ต้องอยู่นอกหมู่บ้าน ในหมู่บ้านจะมีพิธีสะเดาะเคราะห์ประจำปี ส่วนหนึ่งในพิธีจะสร้างซุ้มประตูจากไผ่ไผ่และกิ่งไม้ แล้วจะให้คนในชุมชนเดินรอดประตูเพื่อเป็นมงคลปัดเป่าสิ่งไม่ดีก่อนเข้าหมู่บ้าน

จากการวิเคราะห์ผังชุมชนและอัตราส่วนประเภทการใช้งานอาคารของปี พ.ศ. 2519 พ.ศ. 2527 พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2567 (ภาพที่ 7) พบว่าเริ่มแรกพื้นที่บริเวณนี้เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ทำกินของชุมชนมาก่อน ที่จะตั้งเป็นหมู่บ้านตามจารีต เมื่อมีการสร้างบ้านแก่มูและลานจะคี กำหนดเขตหัวบ้าน-ท้ายบ้านแล้วจึงจะนับว่าเป็นหมู่บ้านของลาหู่อย่างเป็นทางการ หมู่บ้านลักษณะผังเป็นแบบกลุ่ม (cluster) ผสมกับแบบเส้น (linear) มีพื้นที่สำคัญคือลานจะคีที่ต้องอยู่ติดกับเรือนแก่มู ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมามีการเปลี่ยนผู้ดำรงตำแหน่งแก่มูมาแล้ว 3 รุ่น มีการกำหนดหัวบ้าน-ท้ายบ้าน ต่อมาหมู่บ้านมีการขยายตัวไปตามแนวรอบสันเขาและแนวถนนลงมาทางทิศใต้ ภายหลังปี พ.ศ. 2545 ประเภทการใช้งานเริ่มมีความหลากหลายมากขึ้นจากเดิมที่มีเพียงเรือนอาศัย หลองข้าว และเล้าหมู ก็มีอาคารจากหน่วยงานต่าง ๆ เข้าไปเพื่อพัฒนาชุมชนตลอดจนพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ปัจจุบันหมู่บ้านจ่าโบ่มีความหนาแน่นมากขึ้น มีประชากรมากขึ้น และมีการก่อสร้างที่รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวมากขึ้น เช่น ร้านอาหาร ร้านกาแฟ จุดเช็คอินถ่ายรูป ลานกางเต็นท์ โดยพื้นที่ของหมู่บ้านที่ใช้เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเน้นขยายไปตามแนวถนนทิศใต้มากขึ้นเรื่อย ๆ บางส่วนขยายลาดลงตามไหล่เขาทิศตะวันออก และสร้างที่พักนักท่องเที่ยวกระจายตามไหล่เขาทิศเหนือบ้างเช่นกัน

ประเด็นที่ 2 : ลักษณะเรือนพื้นถิ่นบ้านจ่าโบ่

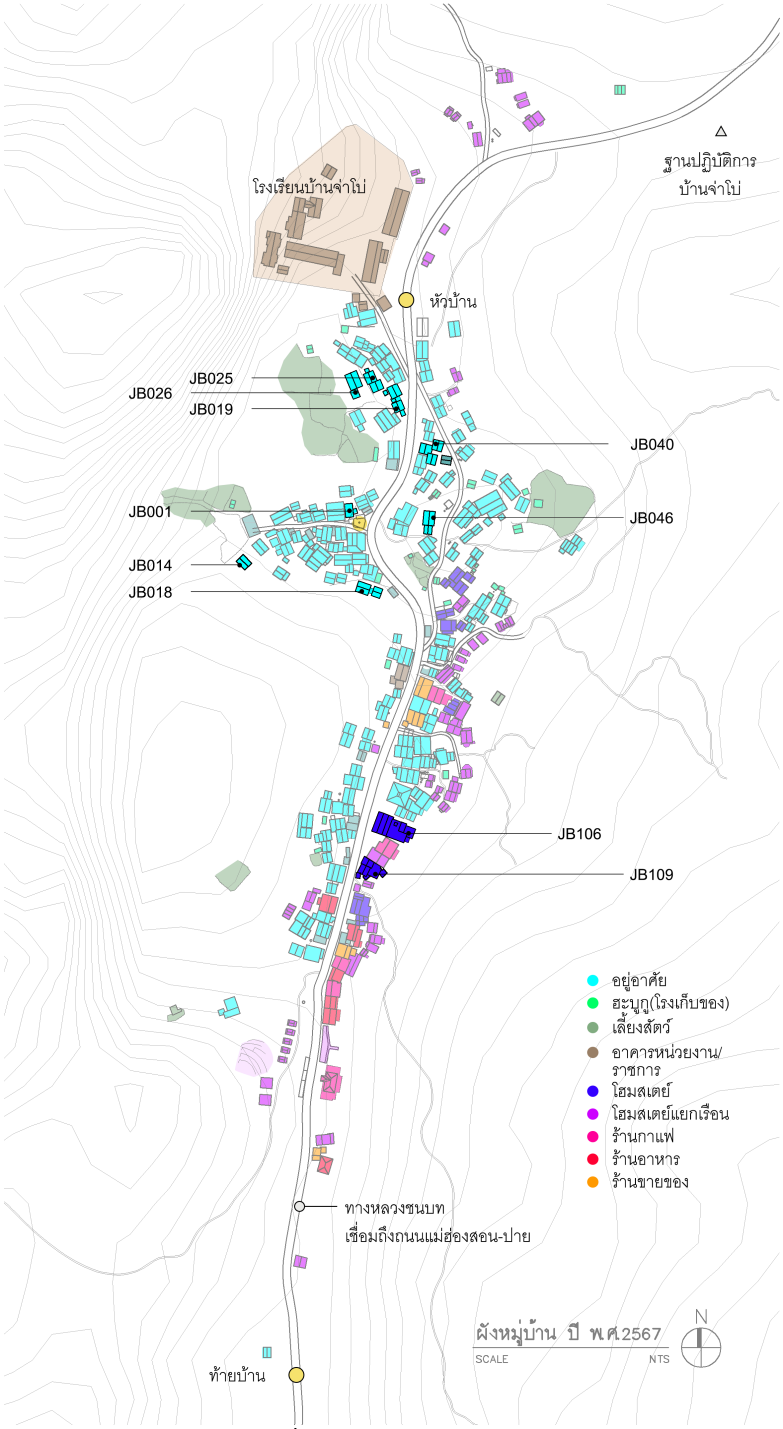
จากการสำรวจอาคารบ้านเรือนหมู่บ้านจ่าโบ่ในขั้นต้น พบว่ามีบ้านเรือนที่มีคนอยู่อาศัยประจำ 101 หลังคาเรือน ผู้วิจัยจำแนกประเภทเรือนอยู่อาศัยไว้เบื้องต้น 6 ประเภท แยกจากรูปทรงอาคารที่สังเกตได้จากภายนอก (1) แบบเรือนเดี่ยวมีชาน 31 หลัง (2) แบบสองเรือนชานเชื่อมกลาง 43 หลัง (3) แบบสามเรือนชานเชื่อมกลาง 9 หลัง (4) เรือนชั้นเดียวติดพื้นดิน 5 หลัง (5) เรือนสองชั้นติดพื้นดิน 7 หลัง (6) เรือนลดหลั่นต่อเนื่องตามแนวลาดภูเขา 6 หลัง

ภาพที่ 9 การจำแนกประเภทเรือนที่พบในชุมชนแบบเบื้องต้น

ที่มา: Author

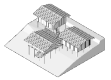
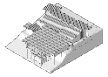
เรือนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเป็นเรือนไม้ยกพื้น เสาสูง มีทั้งฝาไม้และฝาไผ่สับฟาก หลังคาทรงจั่วแนวยาวขนานไปกับแนวสันเขา ผู้วิจัยได้ทำการเลือกกรณีศึกษาเรือนที่มีการอยู่อาศัยประจำทั้งหมด 10 หลัง โดยเน้นไปที่เรือนแบบสอง-สามเรือน มีชานเชื่อมกลาง และ เรือนเดี่ยว เนื่องจากเป็นลักษณะเด่นและมีจำนวนมากที่สุดในหมู่บ้าน และมีเรือนโฮมสเตย์ 2 หลังซึ่งปรับปรุงมาจากรูปแบบเรือนเดี่ยว กลายเป็นเรือนแบบลดหลั่นตามแนวลาดภูเขา ตามข้อมูลดังรูปภาพที่ 10 และ ตารางที่ 2

ภาพที่ 10 ตำแหน่งเรือนกรณีศึกษา

ที่มา: Author

ตารางที่ 2 แสดงข้อมูลกรณีศึกษา

รหัส	รูป	ประเภทอาคาร	อายุเรือน	ตู้ไหว้ผีบู่บ่า	ลักษณะเรือน	วัสดุโครงสร้าง	วัสดุพื้น			วัสดุผนัง			วัสดุหลังคา		
							วัสดุหลัก	วัสดุรอง	โครง	วัสดุหลัก	วัสดุรอง	โครง	วัสดุหลัก	วัสดุรอง	โครง
JB001		อยู่อาศัย	21-40 ปี	มี	เรือนเดี่ยว	เสาไม้	ไผ่สับฟาก		โครงไม้	ไผ่สับฟาก		โครงไม้	สังกะสี		โครงไม้
JB014		อยู่อาศัย	1-20 ปี		เรือนเดี่ยว	เสาไม้ และ เสาคอนกรีต	ไผ่สับฟาก		โครงไม้	ไผ่สับฟาก		โครงไม้	กระเบื้องไฟเบอร์ซีเมนต์		โครงไม้
JB018		อยู่อาศัย	21-40 ปี	มี	สองเรือน	เสาไม้	พื้นไม้		โครงไม้	ไม้		โครงไม้	กระเบื้องไฟเบอร์ซีเมนต์		โครงไม้
JB019		อยู่อาศัย	41-60 ปี	มี	สองเรือน	เสาไม้	พื้นไม้	ไผ่สับฟาก	โครงไม้	ไม้	สังกะสี	โครงไม้	กระเบื้องไฟเบอร์ซีเมนต์	สังกะสี	โครงไม้
JB025		อยู่อาศัย	1-20 ปี		สองเรือน	เสาไม้	พื้นไม้	ไผ่สับฟาก	โครงไม้	ไม้	ไผ่สับฟาก	โครงไม้	กระเบื้องไฟเบอร์ซีเมนต์		โครงไม้
JB026		อยู่อาศัย	1-20 ปี		สองเรือน	เสาไม้	พื้นไม้	ไผ่สับฟาก	โครงไม้	ไม้	ไผ่สับฟาก	โครงไม้	กระเบื้องไฟเบอร์ซีเมนต์		โครงไม้
JB040		อยู่อาศัย	41-60 ปี	มี	สามเรือน	เสาไม้	พื้นไม้	ไผ่สับฟาก	โครงไม้	ไม้	ไผ่สับฟาก	โครงไม้	กระเบื้องไฟเบอร์ซีเมนต์		โครงไม้
JB046		อยู่อาศัย	21-40 ปี		สองเรือน	เสาไม้ และ เสาคอนกรีต	พื้นไม้	ไผ่สับฟาก	โครงไม้	ไม้	ไผ่สับฟาก	โครงไม้	สังกะสี	กระเบื้องไฟเบอร์ซีเมนต์	โครงไม้
JB106		โฮมสเตย์	1-20 ปี	มี	เรือนลดหลั่นต่อเนื่อง	เสาไม้ และ เสาคอนกรีต	ไผ่สับฟาก	พื้นไม้เทียม	โครงไม้และเหล็ก	ไม้	ผนังเบา	โครงไม้และเหล็ก	กระเบื้องไฟเบอร์ซีเมนต์	เมทัลชีท	โครงไม้และเหล็ก
JB109		โฮมสเตย์	1-20 ปี		เรือนลดหลั่นต่อเนื่อง	เสาไม้ และ เสาคอนกรีต	ไผ่สับฟาก	พื้นไม้	โครงไม้	ไม้	ไผ่สับฟาก	โครงไม้	กระเบื้องไฟเบอร์ซีเมนต์		โครงไม้

ที่มา: Author

ภาพที่ 11 เปรียบเทียบผังเรือนกรณีศึกษา

ที่มา: Author

ลักษณะผังเรือน จากกรณีศึกษามี 3 รูปแบบ

ผังรูปแบบที่ 1 ผังเรือนเดี่ยว กรณีศึกษา JB001 และ JB014 ประกอบด้วยชานระเบียงเป็นทางเข้า ตัวเรือนเป็นโถงมีแม่เตาไฟ พื้นที่ทำอาหาร พื้นที่เก็บของ และพื้นที่นอน เรือนกรณีศึกษา JB001 เป็นเรือนแก่มูผู้นำทางความเชื่อ จึงมีตู้บู่บ่า (ตู้ไหว้) และมีการใช้งานเพิ่มเติมจากปกติคือ เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้าน ผู้คนจะเข้ามาในเรือนหลายคน มีการทำอาหารร่วมกัน กินข้าวร่วมกัน ชานระเบียงจะถูกใช้เป็นพื้นที่ทำอาหารเพิ่มเติม บนเรือนมีการต่อเติมห้องน้ำบริเวณชานแดด และด้านข้างเรือนสร้าง

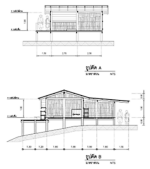
ห้องน้ำอีกจุดสำหรับชาวบ้านคนอื่น ส่วน JB014 เป็นเรือนที่พึ่งจะสร้างใหม่ยังไม่สมบูรณ์ มีเพียงแม่เตาไฟและที่นอนของเจ้าบ้าน ผังเรือนเดี่ยวนี้เป็นรูปแบบที่ใกล้เคียงกับเรือนดั้งเดิมมากที่สุด

ผังรูปแบบที่ 2 ผังสองหรือสามเรือน กรณีศึกษา JB018 JB019 JB025 JB026 JB040 และ JB046 จะประกอบด้วยตัวเรือนสองหลังขึ้นไป มีชานเป็นทางเข้าและพื้นที่แจกจ่ายเข้าไปยังตัวเรือน เรือนแรกมักจะสร้างเรือนครัวก่อน ภายในจะเหมือนผังเรือนเดี่ยวคือมีแม่เตาไฟ พื้นที่ทำอาหาร เก็บของ และที่นอน โดยไม่แบ่งกั้นห้อง คนที่นอนในเรือนนี้มักจะเป็นพ่อเฒ่าของบ้านด้วยความชอบและความเคยชินของการอยู่แบบเรือนเดี่ยวมาก่อน เรือนที่สองคือเรือนนอนจะสร้างฝั่งตรงข้ามกับเรือนครัว มีชานเป็นส่วนกลาง ภายในจะกั้นเป็นห้องสองชั้น ห้องหน้าเป็นพื้นที่นอนของลูกและพื้นที่เก็บของ ห้องหลังเป็นห้องนอนพ่อเฒ่าแม่เฒ่าเจ้าของเรือน และมีตู้ไหว้บู่บ่าอยู่มุมหนึ่งของห้อง ใช้เป็นพื้นที่ทำพิธีกรรมภายในเรือน เช่น ทำบุญสะเดาะเคราะห์ ไปจนถึงเทศกาลกินวอ (ปีใหม่) บางครอบครัวมีจำนวนสมาชิกมากจึงวางแผนสร้างแบบสามเรือน เรือนครัวจะอยู่ตรงข้ามกับทางเข้า ส่วนเรือนสองฝั่งจะเป็นเรือนนอนและเก็บของ ลักษณะห้องน้ำบางหลังจะสร้างแยกจากตัวเรือน อาจจะใช้ร่วมกันเป็นกลุ่มบ้านในเครือญาติเดียวกัน และมีเพียงไม่กี่หลังใช้วิธีต่อเติมห้องน้ำบนชานแดด เช่น กรณีศึกษา JB019 เพราะมีผู้สูงอายุบนเรือน และไม่สะดวกขึ้นลงเรือนบ่อย ๆ ผังเรือนรูปแบบที่ 2 นับว่าเป็นเรือนพื้นถิ่นที่พัฒนามาจากเรือนดั้งเดิม

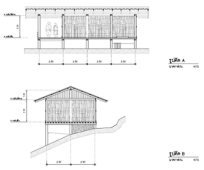
ผังรูปแบบที่ 3 เรือนเดี่ยวขยายแบบลดหลั่นตามแนวลาดภูเขา กรณีศึกษา JB106 และ JB109 ทั้งสองเรือนนี้ทำกิจการโฮมสเตย์ เรือนหลักของทั้งสองหลังจะอยู่หน้าสุดจากทางเข้า JB106 ทางเข้าเรือนจะพบโถงใหญ่ แยกไปเรือนหลักเป็นห้องนอน และตรงเข้าส่วนครัวที่ต่อเนื่องกับชานขนาดใหญ่ประการหนึ่งสำหรับรองรับนักท่องเที่ยว ขยายเรือนเป็นระเบียงขนาดใหญ่ลดหลั่นสามขั้นตามแนวลาดภูเขา บางครั้งใช้เป็นที่กินข้าว ที่นอนกางเต็นท์ได้ มีระเบียงชมวิว และมีห้องพักนักท่องเที่ยวพร้อมด้วยห้องน้ำอยู่ติดกัน ส่วน JB109 มีเรือนหลักคล้ายเรือนเดี่ยว คือ มีครัวและห้องนอนอยู่ในเรือนเดียวกัน แต่กั้นผนังห้อง ต่อขยายเรือนตามแนวลาดภูเขาเป็นเรือนรองรับนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ เชื่อมเรือนด้วยชานตรงกลาง เนื่องจากมีข้อกำหนดของโฮมสเตย์ไทยกำหนดให้ที่พักนักท่องเที่ยวต้องอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกับเจ้าของเรือน อีกทั้งเพื่อป้องกันแดดกันฝนได้ครอบคลุมมากขึ้น จึงเกิดรูปแบบการขยายเรือนเช่นนี้ ผังรูปแบบที่ 3 มักพบว่าเป็นเรือนโฮมสเตย์ ที่พักนักท่องเที่ยว ร้านอาหาร และ จุดชมวิว เป็นต้น

เรือนรูปแบบที่ 1

JB001

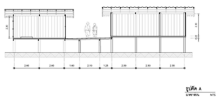

JB014

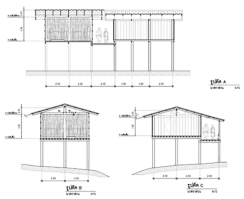

เรือนรูปแบบที่ 2

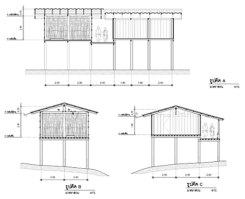
JB018

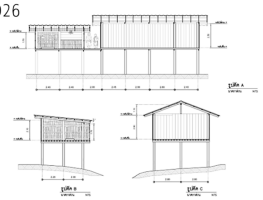
JB019

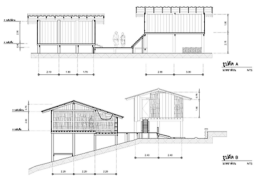
JB025

JB026

JB040

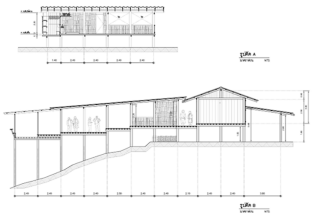

JB046

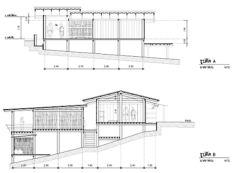

เรือนรูปแบบที่ 3

JB106

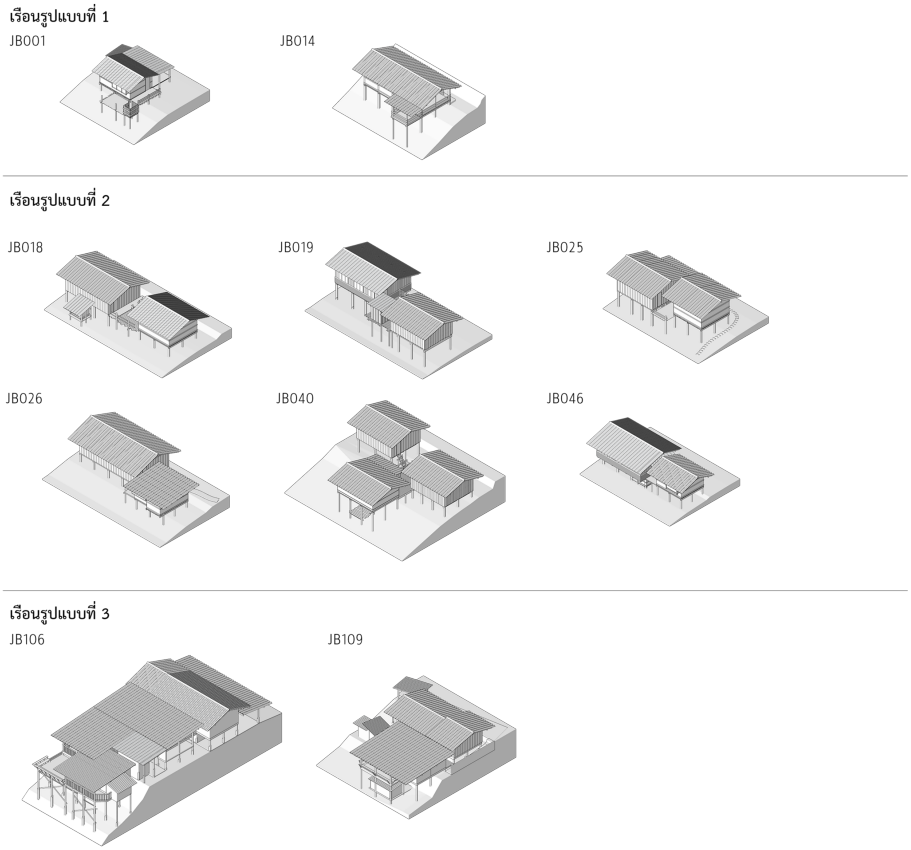

JB109

ภาพที่ 12 เปรียบเทียบรูปตัดกรณีศึกษา

ที่มา: Author

ภาพที่ 13 เปรียบเทียบรูปทรงอาคารเรือนกรณีศึกษา

ที่มา: Author

ลักษณะรูปทรงอาคาร รูปทรงเรือนพื้นถิ่นแบบพัฒนาของหมู่บ้านที่โดดเด่นมีลักษณะเป็นแบบสองเรือน มีลักษณะเป็นเรือนหลังคาจั่ว 2 หลัง ยาวต่อเนื่องกันโดยมีชานเชื่อมระหว่างกลาง แนวอาคารขนานไปกับแนวสันเขา อาคารวางตัวเลื่อมกันบ้างตามลักษณะความชันที่ดิน เรือนครัวจะมีขนาดเล็กกว่าขนาดประมาณ 5 x 5 เมตร มี 9 เสา ส่วนเรือนนอน กว้าง 4.5-6 เมตร ยาว 6-9 เมตร มี 12 เสา อาคารเสาสูงตั้งแต่ 1–3 เมตร ขึ้นอยู่กับความชันของที่ตั้ง ระดับชานทางเข้าส่วนใหญ่จะสูง 1-1.50 เมตร ยกเว้นกรณีศึกษา JB019 ที่สร้างสูงเป็นพิเศษถึง 2.2 เมตร บางเรือนทางเข้าอยู่พื้นที่ชันมากจะทำสะพานไม้ระดับต่ำกว่าชานเล็กน้อยเชื่อมมายังทางเดินหน้าบ้าน ระดับความสูงของชานกับเรือนครัวมักจะเท่ากันหรือบางครั้งพื้นเรือนครัวสูงกว่าเล็กน้อย ส่วนระดับพื้นเรือนนอนจะสูงจากชานตั้งแต่ 10-40 ซม. ระดับพื้นเรือนถึงคานหลังคา ถ้าเป็นเรือนครัวสูง 1.8-2.4 เมตร ถ้าเป็นเรือนนอนสูง 2.2-2.5 เมตร

สรุปพื้นที่สำคัญในเรือนลาหู่ดำ

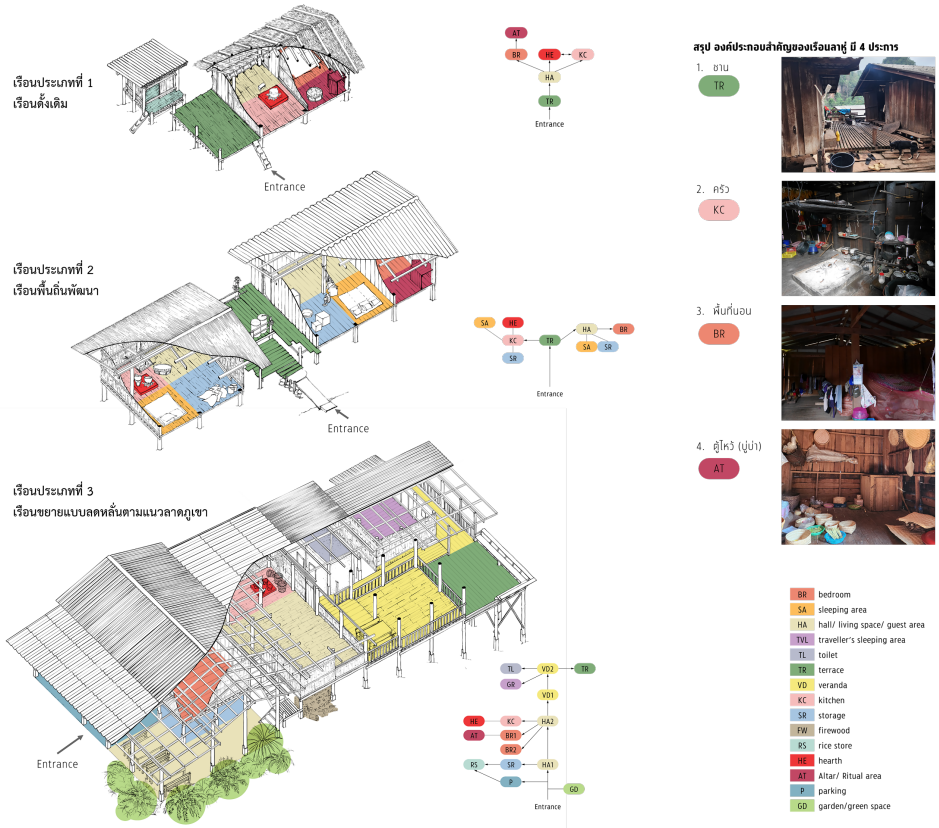
1. ชาน เรือนลาหู่ในอดีตมีชานเป็นทางเข้าเรือนมักจะเป็นชานแดด ถูกใช้เป็นพื้นที่เตรียมอาหารบ้าง ซักล้างบ้าง ตากพืชผลผลิตบ้าง ปัจจุบันชานยังเป็นส่วนหนึ่งของเรือนแต่ถูกปรับเปลี่ยนการใช้งาน

หลายอย่าง ถูกปรับให้เป็นชานร่มมีหลังคาคลุม การใช้งานยังคล้ายเดิม แต่ไม่ใช้ตากผลผลิต และเพิ่มเติมคือเป็นพื้นที่นั่งเล่น หรือเป็นพื้นที่กินข้าวด้วย ส่วนเรือนที่รับรองนักท่องเที่ยวใช้เป็นจุดชมวิว

2. ครัว ประกอบด้วยแม่เตาไฟเป็นหลัก ใช้เป็นที่ทำอาหาร มีหิ้งเหนือเตาไฟเป็นแบบแขวนกับโครงหลังคา ใช้รมควัน บางครั้งเป็นพริก หอมแดง และบางครั้งมีภาชนะไผ่สานวางไว้ด้วยกัน นอกจากนี้บางครั้งพื้นที่ตรงนี้ยังเป็นที่รวมกลุ่มชุมนุมพบปะพูดคุยกันในวันหยุด ทำอาหารเย็นไปด้วย คุยกันไปด้วย และในวันที่มีพิธีกรรมใด ๆ จะต้องมีการประกอบอาหารแน่นอน ครัวจะเป็นพื้นที่หนึ่งที่ญาติพี่น้องมารวมตัวกัน

3. ห้องนอน หรือ พื้นที่นอน ลาหู่มีรูปแบบที่นอน 3 แบบ คือ นอนในห้อง นอนในโถงเรือน และนอนข้างเตาไฟ ห้องนอนที่มีตู้บู่บ่า เป็นที่นอนของเจ้าบ้าน หรือ พ่อเฒ่าแม่เฒ่า หากไม่มีตู้บู่บ่า สามารถเป็นได้ทั้งห้องนอนพ่อแม่หรือลูก แล้วแต่สะดวกของคนในบ้าน อาจจะมีเตียงนอนหรือนอนฟูก พื้นที่นอนในห้องโถง ก็เช่นกัน บางครั้งเป็นที่นอน แม่และลูก ส่วนที่นอนข้างเตาไฟมักจะเป็นพ่อเฒ่า หรือ พ่อบ้านปูฟูกนอน

4. บู่บ่า หรือ ตู้ไหว้ ถูกสร้างเป็นตู้อยู่มุมห้องนอนด้านในสุด ขนาดประมาณ 90x90x90 เซนติเมตร มีประตูเปิดได้ นำของไหว้เข้าไปตั้งข้างใน และยกออกเมื่อเสร็จพิธี จะอยู่ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกของบ้าน เป็นพื้นที่บูชาเทพกื่อซาและผีบรรพบุรุษ และจะมีแคนใหญ่ (หน่อโก่มา) เก็บไว้ด้วย ปกติจะเป็นพื้นที่ส่วนตัวที่สุด เฉพาะช่วงเขาะจาเวหรือปีใหม่ ที่บริเวณนี้จะถูกจัดเตรียมความเรียบร้อยเป็นพิเศษ เนื่องจากชาวบ้านทุกครัวเรือนจะเวียนแลกเปลี่ยนของไหว้ ของขวัญ และทำความเคารพในบ้านทุกหลังที่มีตู้ไหว้บู่บ่า จะมีของไหว้บูชาวางใส่ภาชนะไผ่สานไว้ เช่น เทียนคู่ ข้าวตอก ใบชา ใบยาสูบ ข้าวปุก และมีพ่อเฒ่านั่งอยู่คอยรับไหว้จากลูกหลานในหมู่บ้าน ส่วนแม่เฒ่าจะเป็นผู้นำลูกหลานในตระกูลเดินเวียนไปแต่ละบ้านเพื่อทำความเคารพและแลกของเซ่นไหว้กัน นอกจากนี้การมีบู่บ่าในเรือนยังแสดงให้รู้ได้ว่าเรือนนั้นต้องมีเจ้าของบ้านที่รู้ขนบธรรมเนียมลาหู่ รู้จักการทำพิธี เป่าแคนได้และรู้วิธีตีเหล็กถึงจะทำตู้ไหว้ได้อย่างสมบูรณ์

ภาพที่ 14 องค์ประกอบภายในเรือนลาหู่

ที่มา: Author

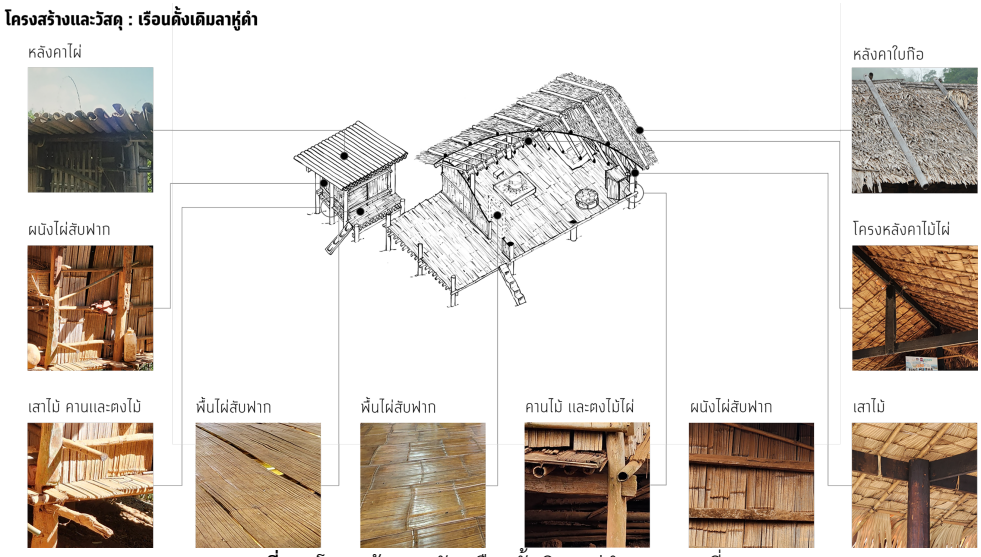
ลักษณะการใช้งานและลำดับการเข้าถึงเรือน

เรือนดั้งเดิม การเข้าถึงเรือน เริ่มต้นจากทางเข้าหลักจะตรงไปที่ ชานแดด ก่อนเข้าสู่ตัวเรือน ซึ่งเป็นทั้ง ครัว ที่รับแขก และ ที่นอน หากมีการกั้นห้องภายในเรือนเป็นสองส่วน ห้องหน้าจะเป็นที่รับแขก ห้องหลังเป็นที่นอนเจ้าของบ้าน และมีตู้ไหว้(บู่บ่า) ข้างบ้านจะมีพื้นที่เก็บฟืน เลี้ยงไก่บ้าง และหลองข้าว การใช้งานเป็นลักษณะ private space เกือบตลอดเวลา แต่เมื่อต้องรับแขก พื้นที่โถงเรือนจะเปลี่ยนเป็น public space ทั้งหมด ขณะเดียวกันพื้นที่นอนที่กั้นห้องก็จะลดความรู้สึก private แม้ว่าสามารถกั้นสายตาได้ แต่เสียงยังสามารถทะลุถึงกันได้

เรือนพื้นถิ่นแบบพัฒนา การเริ่มต้นสร้างเรือนเป็นไปตามแบบดั้งเดิม การใช้งานยังคงคล้ายเดิม แต่ขยายขนาดพื้นที่ใช้สอยให้ใหญ่ขึ้น แบ่งสัดส่วนจัดเจนมากขึ้น และใช้ชานเป็นตัวแจกจ่ายเส้นทางไปยังพื้นที่หลักอย่าง เรือนนอน และ เรือนครัว แสดงออกถึงการแบ่งพื้นที่ private และ public ภายในเรือนชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเรือน ถูกจัดให้อยู่ลึกสุดของเรือน ส่วนพื้นที่ครัว เป็นพื้นที่รับแขก และบางหลังยังใช้เป็นที่นอนด้วย จึงยังเป็นทั้ง private และ public ในบางช่วงเวลา และเรือนนอน

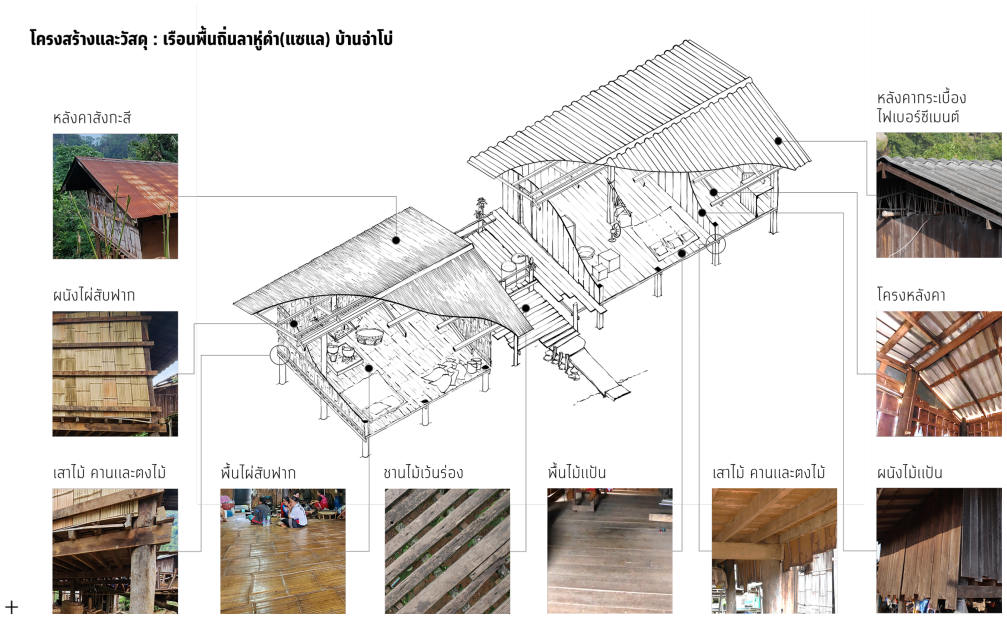
อาจจะไม่ private ในบางครั้งหากแขกพักค้างคืน เจ้าบ้านและแขกยังมีพื้นที่ใกล้ชิดกันมากเพราะอยู่ในเรือนเดียวกัน

เรือนโฮมสเตย์ เป็นการต่อเติมเรือนเพื่อเพิ่มการใช้งานรองรับกิจกรรมท่องเที่ยว พื้นที่เรือนอาศัยยังคงเหมือนเรือนดั้งเดิม แต่ลำดับการเข้าถึงซับซ้อนขึ้น พื้นที่เรือนถูกแบ่งการใช้งานอย่างชัดเจน มีพื้นที่การต้อนรับหน้าบ้านก่อนขึ้นเรือน เมื่อขึ้นเรือนแล้วมีโถง (public) เป็นศูนย์กลางการแจกจ่ายไปยังเรือนนอนของเจ้าบ้าน (private) เป็นตำแหน่งที่สามารถเห็นการเข้าออกเรือนได้ เข้าออกสะดวกกว่า ส่วนทางไปยังพื้นที่ของผู้มาเยือน ก็เป็นพื้นที่สร้างความรู้สึก private สำหรับแขกที่มาพักได้เช่นกัน เพราะมีโถงและระเบียงขนาดใหญ่กั้นกลางระหว่างพื้นที่ส่วนตัวทั้งสองฝั่ง

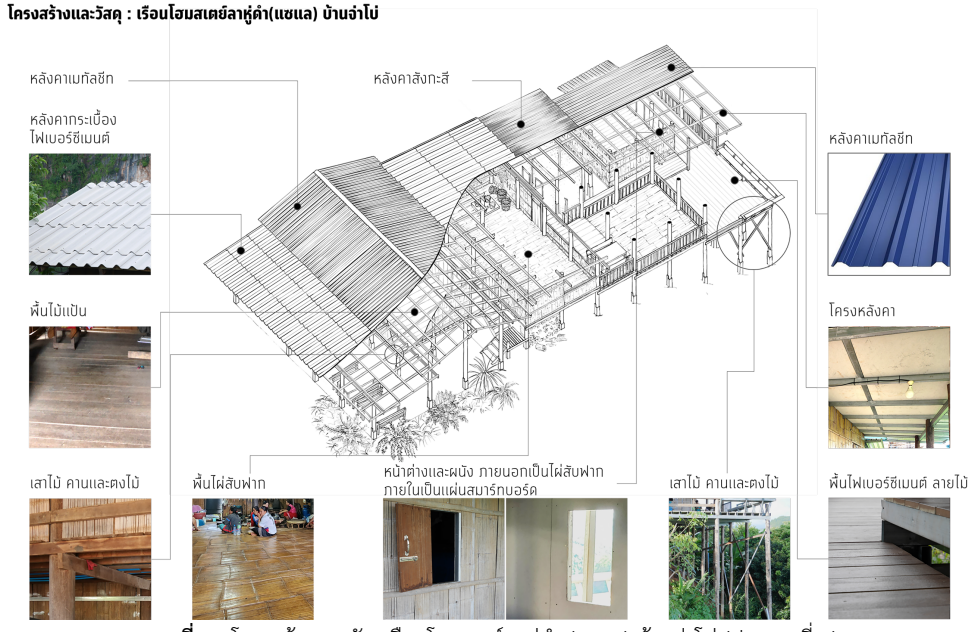
ภาพที่ 15 โครงสร้างและวัสดุเรือนดั้งเดิมลาหู่ดำ (ประเภทที่ 1)

ที่มา: Author

ภาพที่ 16 โครงสร้างและวัสดุเรือนพื้นถิ่นแบบพัฒนาลาหู่ดำ (แซแล) บ้านจ่าโบ่ (ประเภทที่ 2)

ที่มา: Author

ภาพที่ 17 โครงสร้างและวัสดุเรือนโฮมสเตย์ลาหู่ดำ (แซแล) บ้านจ่าโบ่ (ประเภทที่ 3)

ที่มา: Author

อภิปรายผลการศึกษา

การก่อตัวของชุมชนบ้านจ่าโบ่ มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป โดยเริ่มจากการตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านห้วยยาว ก่อนที่ชุมชนจะค่อย ๆ เคลื่อนย้ายและขยายตัวมายังพื้นที่ตั้งของบ้านจ่าโบ่ในปัจจุบัน เดิมทีพื้นที่ดังกล่าวมีร่องรอยการบุกเบิกเพื่อการเพาะปลูกโดยชาวบ้านบางส่วนอยู่แล้ว จึงเอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานใหม่ของประชากรกลุ่มที่ย้ายเข้ามาภายหลัง เนื่องจากสาเหตุโรคระบาดในพื้นที่เดิม

จากนั้นจึงตั้งเป็นหมู่บ้านตามความเชื่อแบบลาหู่พร้อมกับตั้งลานจะคีแห่งใหม่ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสถาปนาชุมชนลาหู่ ในการศึกษาครั้งนี้พบว่าการตั้งหมู่บ้านใหม่ของชาวลาหู่ดำสามหมู่บ้าน ได้แก่ บ้านจ่าโบ่ บ้านหลุกข้าวหลาม และบ้านบ่อไคร้ (สองหมู่บ้านนี้เกิดจากการขยายจำนวนประชากรและพื้นที่มีจำกัดของบ้านจ่าโบ่ และมีประชากรลาหู่จากหมู่บ้านอื่นมารวมตัวกัน) เกิดขึ้นในพื้นที่ที่มีผู้คนบุกเบิกเป็นพื้นที่เกษตรกรรมก่อนแล้ว และอาจมีการสร้างโครงสร้างพื้นฐานเบื้องต้น เช่น กระท่อมพักหรือเล้าหมู ซึ่งสะท้อนกระบวนการขยายตัวของชุมชนอย่างไม่เป็นทางการก่อนจะพัฒนาเป็นหมู่บ้านเต็มรูปแบบ ในส่วนนี้แตกต่างจากในหนังสือที่กล่าวว่าเริ่มตั้งหมู่บ้านด้วยการสร้างเรือแก่มูเป็นหลังแรก (Suthitham, 1999)

บ้านจ่าโบ่มีเส้นทางสัญจรตัดผ่าน ภายหลังถูกพัฒนาให้เป็นทางหลวงชนบท นับว่าเพิ่มศักยภาพในด้านเศรษฐกิจ แต่ก็ส่งผลให้การกระจายตัวของเรือนในชุมชนเปลี่ยนไป จากเดิมมีลักษณะแบบเกาะกลุ่ม (cluster) เปลี่ยนเป็นกระจายตัวออกตามเส้นสัญจรมากขึ้น และยิ่งชัดเจนมากขึ้นเมื่อมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน ในอดีตจากรูปถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2519 ทางเข้าหลักของหมู่บ้านอยู่ทิศเหนือ และเป็นตำแหน่งหัวบ้าน เป็นเส้นทางไปยังบ้านแม่ละนาและบ้านปางคาม (หมู่บ้านใหญ่ในบริเวณนี้) แต่ภายหลังที่มีการพัฒนาถนนทำให้ทางเข้าหลักของหมู่บ้านเปลี่ยนเป็นทิศใต้ ทางท้ายบ้าน การขยายตัวของหมู่บ้านปัจจุบันมีแนวโน้มขยายมาทางฝั่งท้ายบ้านมากขึ้น ส่วนใหญ่เป็นอาคารเพื่อการท่องเที่ยวเช่น ร้านค้า ร้านอาหาร ร้านกาแฟ จุดชมวิว และที่พักนักท่องเที่ยว มีบางส่วนสร้างที่พักนักท่องเที่ยวทางทิศตะวันออกและขยายตัวฝั่งทิศเหนือนอกเขตหัวบ้านออกไปเล็กน้อย ส่วนการสร้างเรือนอยู่อาศัยมีการขยายตัวช่วงกลางหมู่บ้านฝั่งทิศตะวันตกเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เนื่องจากเป็นทิศที่ไม่เห็นวิวจึงไม่ค่อยมีที่พักนักท่องเที่ยวฝั่งนี้ กลุ่มเรือนอยู่อาศัยจะขยายจากบริเวณกลุ่มเคือญาติ อย่างไรก็ตามปัจจุบันพื้นที่สันเขาค่อนข้างจำกัด การขยายตัวเพิ่มจากนี้ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ชันไหล่เขา

การขยายตัวของชุมชนเพื่อตอบรับการท่องเที่ยวนี้ส่งผลต่อรูปแบบเรือนพื้นถิ่นอย่างมาก ลักษณะการเลือกที่ตั้งของที่พักนักท่องเที่ยวจะแตกต่างจากที่อยู่อาศัย โดยที่พักนักท่องเที่ยวมักจะขยายออกไปทางทิศตะวันออกและทิศใต้ของหมู่บ้าน เพราะเป็นทิศที่จะเห็นวิวพระอาทิตย์ขึ้นท่ามกลางภูเขาสลับซับซ้อนไกลสุดสายตา และสามารถชมทะเลหมอกได้ในช่วงเดือนตุลาคมจนถึงเดือนมกราคม ขณะเดียวกันลักษณะที่ตั้งจะเป็นไหล่เขาที่มีความชันมากขึ้นเรื่อย ๆ บ้านพักจะหลังเล็กและมีเสาเรือนที่สูงมาก ต่างจากเรือนอาศัยทั่วไปที่จะเลือกตั้งในพื้นที่ราบหรือมีความชันไม่มาก

การก่อรูปเรือนพื้นถิ่นลาหู่ดำ (แซแล) รูปแบบดั้งเดิมเกิดจากวิถีชีวิตที่ต้องอพยพบ่อยครั้ง รูปแบบจึงเป็นเรือนเครื่องผูกแบบเรียบง่ายตอบสนองการใช้งาน อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่รอบ ๆ โดยเฉพาะไผ่และไม้ ขนาดเรือนหลังเล็กเหมาะกับครอบครัวเล็ก มีชานแดดเป็นทางเข้าและเป็นพื้นที่ซักล้าง เข้าสู่ห้องโถงมีแม่เตาไฟสำหรับประกอบอาหารและให้ความอบอุ่นแก่เรือน และมีที่นอน ประกอบกับความเชื่อดั้งเดิมจึงมีพื้นที่บูชาเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในบ้านมุมด้านในของเรือน เมื่อวิถีชีวิตเปลี่ยนไปเรือนอาศัยก็เปลี่ยนตาม ชุมชนลาหู่ไม่จำเป็นต้องย้ายถิ่นอีกต่อไป เรือนจึงมีพัฒนาการที่มั่นคงมากขึ้น ใช้โครงสร้างเป็นไม้ประกอบกับไผ่ การใช้งานหลักยังคงเหมือนเดิม แต่ขนาดเรือนขยายใหญ่ขึ้น ขยายพื้นที่การใช้งาน แยกพื้นที่นอนกับครัวด้วยการสร้างแยกเรือน กลายเป็นรูปแบบเรือนสองเรือนที่มีชานเชื่อมตรงกลาง ความเชื่อดั้งเดิมยังมั่นคง ต้องมีพื้นที่สำหรับบูชาเทพกื่อซา และบรรพบุรุษอยู่ที่มุมด้านในสุดของห้องนอนเจ้าของเรือน ทิศทางการวางเรือนทั้งหมดขนานกับสันเขาและเส้นทางการคมนาคมหลัก แสดงให้เห็นว่าเรือนดั้งเดิมของลาหู่ก่อรูปด้วยปัจจัยด้านวิถีชีวิต สังคม สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมความเชื่อ

การตั้งถิ่นฐานและเรือนพื้นถิ่นลาหู่สะท้อนวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

1. ในการตั้งหมู่บ้าน การกำหนดที่ตั้งลานจะคึและตั้งบ้านแก่มู (ผู้นำความเชื่อ) เป็นหลังแรก ก่อนบ้านหัวหน้าชุมชน สะท้อนถึงการให้ความสำคัญต่อ ความเชื่อ จารีต ประเพณี เหนืออำนาจการปกครอง และต้องเป็นชุมชนที่มีความสามัคคีช่วยเหลือกัน เพราะต้องร่วมมือร่วมแรงกันเพื่อสร้างบ้านให้เสร็จไปทีละหลัง

2. ลักษณะการตั้งเรือนมีการขยายพื้นที่ตามกลุ่มเครือญาติ สะท้อนความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดภายในเครือญาติ แต่เดิมลาหู่ไม่มีนามสกุล ไม่มีชื่อตระกูล มีเพียงชื่อตัว ลูกหลานเมื่อจะตั้งเรือนใหม่จะตั้งใกล้กับเรือนพ่อเฒ่า-แม่เฒ่า เมื่อมีพิธีกรรมใด ๆ ลูกหลานยังต้องกลับมาร่วมทำพิธีที่ตู้ไหว้บูบ่าของพ่อเฒ่าแม่เฒ่าในวาระต่าง ๆ เป็นการแสดงออกว่ายังอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน และจะไหว้ด้วยกันจนกว่าจะมีคุณสมบัติพร้อมสร้างตู้ไหว้บูบ่าในเรือนตนเอง อย่างไรก็ตามปัจจุบันพื้นที่จำกัด บางครอบครัวอาจไม่สามารถตั้งเรือนใหม่ใกล้กันได้แล้ว

3. เรือนที่สร้างเพื่อตอบรับกับวิถีชีวิต ค่านิยมและความต้องการ การจัดพื้นที่เรือนค่อนข้างแบ่งชัดเจน หนึ่งเป็นเรือนนอนพื้นที่ส่วนตัวปิดล้อมมิดชิด อีกหนึ่งเป็นเรือนครัวพื้นที่กึ่งเปิดเผย เป็นพื้นที่ใช้ชีวิตตั้งแต่ทำอาหาร รับแขก พูดคุยสังสรรค์ และบางครั้งผู้สูงอายุบางคนยังนิยมนอนใกล้แม่เตาไฟ ในวันศีลหรือวันหยุดพักผ่อนของชุมชน มักจะมีการไปรวมกันที่เรือนครัวสักหลัง ร่วมกลุ่มชุมนุมพูดคุยสังสรรค์ และทำอาหารไปด้วยกัน การสร้างเรือนสะท้อนภูมิปัญญาในการก่อสร้างคัดเลือกวัสดุและความสามารถเจ้าของเรือน องค์ประกอบของเรือนเรียบง่าย ตรงไปตรงมา ไม่ซับซ้อนและไม่มีการตกแต่งฟุ่มเฟือย

4. ตู้ไหว้บูบ่าพื้นที่ทางจิตวิญญาณของเรือนลาหู่ดำ ทุกพิธีกรรมตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลจนถึงระดับหมู่บ้านต้องทำพิธีต่อตู้บูบ่า เป็นการสื่อสารถึงเทพเจ้าสิ่งศักดิ์ เช่น ช่วงเทศกาลปีใหม่คนในหมู่บ้านจะคึกคักเป็นพิเศษ แต่ละบ้านจะให้ลูกหลานนำของที่เตรียมทำพิธีไหว้ เช่น ข้าวตอก ใบยาสูบ ใบชา ข้าวปุก เนื้อหมู ไปแลกเปลี่ยนกับทุกครัวเรือนในหมู่บ้าน หรือไปบ้านทุกหลังที่มีตู้ไหว้บูบ่า ของไหว้จะถูกวางไว้หน้า

ตู้ไหว้บู่บ่าซึ่งเป็นส่วนที่ลึกสุดของบ้าน จากนั้นทุกบ้านก็จะทำพิธีในตู้บู่บ่าบ้านตัวเอง และวันถัดมาก็จะมีการแลกเปลี่ยนของไหว้ที่ทำพิธีแล้วอีกครั้ง และมีการมอบของขวัญต่อญาติผู้ใหญ่ที่บริเวณหน้าตู้บู่บ่า

การปรับเรือนเป็นโฮมสเตย์ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเข้ามามีผลกระทบต่อรูปแบบเรือนพื้นถิ่นของลาหู่ดำบ้านจ่าโบ่ โดยเฉพาะกิจการท่องเที่ยว หมู่บ้านได้รับการสนับสนุนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนวัฒนธรรมและวิถีชีวิต เรือนพื้นถิ่นบางหลังปรับเปลี่ยนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว เพิ่มพื้นที่การใช้งานในเรือนให้เป็นโฮมสเตย์ มีห้องพักและห้องน้ำ ปรับพื้นที่ครัวจากเดิมรองรับแขกแค่กลุ่มเล็กให้รองรับคนได้มากขึ้น ใช้เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนระหว่างเจ้าบ้านและแขกที่มาพัก ขยายพื้นที่ระเบียงเพื่อให้แขกได้สัมผัสวิวธรรมชาติของชุมชน ภายหลังการท่องเที่ยวในชุมชนมีชื่อเสียงมากขึ้นเนื่องจากมีนักท่องเที่ยวรีวิวลงในสื่อออนไลน์ และมีผู้มีอิทธิพลทางสื่อออนไลน์ (Influencer) หลายคนมาแนะนำการเที่ยว หมู่บ้านจึงไม่ได้มีแคโฮมสเตย์ แต่มีที่พักนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นมากมายและหลากหลายรูปแบบ เศรษฐกิจที่พัฒนาขึ้นนี้กำลังเริ่มส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม เช่น การเลือกใช้วัสดุเมื่อต้องการปรับปรุงบ้านจะใช้เหล็กและแผ่นพื้นไฟเบอร์ซีเมนต์มาต่อเติมระเบียง ไปจนถึงการสร้างบ้านใหม่ตามรูปแบบบ้านในเมืองเป็นบ้านก่ออิฐชั้นเดียวติดพื้น และที่พักนักท่องเที่ยวบางหลังเป็นวัสดุอุตสาหกรรมทั้งหลัง โครงสร้างเหล็ก พื้นไฟเบอร์ซีเมนต์ ผนังไม้เทียม เป็นต้น ทิศทางการวางเรือนยังคงขนานไปกับสันเขาและเส้นทางสัญจร แต่ทิศการขยายเรือนเปลี่ยนไปเป็นลาดลงตามไหล่เขา ต่างจากเรือนพื้นถิ่นแบบพัฒนาเมื่อมีการขยายตัวจะขยายตามแนวยาวขนานไปกับสันเขาก่อน จะเห็นได้ว่า เรือนโฮมสเตย์เกิดการพัฒนาและเปลี่ยนแปลง เนื่องจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจดีขึ้น ปัจจัยด้านระบบสังคมที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย ปัจจัยกายภาพทางภูมิศาสตร์โดยต้องขยายไปยังพื้นที่ลาดชันมากขึ้น และปัจจัยด้านวัฒนธรรม ค่านิยมบางอย่างเปลี่ยนไป

ผลกระทบจากการท่องเที่ยว

ผลกระทบจากการท่องเที่ยวเกิดขึ้นในสามระดับ (1) ระดับผังชุมชน มีความหนาแน่นของอาคารมากขึ้น เกิดอาคารรูปแบบใหม่ประเภทการใช้งานใหม่ภายในชุมชน เช่น ร้านค้า ร้านอาหาร จุดชมวิว จุดกางเต็นท์ แสดงให้เห็นว่าเงื่อนไขในการเลือกที่ตั้งอาคารและวัตถุประสงค์อาคารเปลี่ยนไป เลือกสร้างที่พักบนพื้นที่ชันขึ้นเพื่อให้เห็นวิวทะเลหมอก เลือกที่ตั้งร้านตามศักยภาพทางการค้า อดีตการจัดการพื้นที่ถูกกรอบโดยระบบสังคมและความเชื่อสู่การถูกกำหนดโดยระบบเศรษฐกิจการท่องเที่ยว (2) ระดับผังเรือน ในเรือนโฮมสเตย์เป็นการปรับเปลี่ยนการใช้งานจากเรือนดั้งเดิม โดยการขยายพื้นที่ เช่น ครัว พื้นที่รอบแม่เตาไฟที่เคยเป็นพื้นที่หลักของครอบครัวถูกใช้รับรองแขกมากขึ้น เพิ่มการใช้สอยใหม่ เช่น ห้องนอนแขก ห้องน้ำ ไปจนถึงการเปลี่ยนบทบาทของพื้นที่ของ ชาน ระเบียง เพื่อชมวิว ทำให้รูปทรงของอาคารเปลี่ยนไป และการค่อย ๆ หายไปของวิถีชีวิตบางประการภายในเรือน เช่น การนอนข้างแม่เตาไฟ นอกจากนี้ยังมีลำดับการเข้าถึงพื้นที่ เรือนดั้งเดิม private space และ public space คือพื้นที่เดียวกัน เปลี่ยนสถานะตามช่วงเวลาเมื่อต้องต้อนรับแขก เรือนพื้นถิ่นแบบพัฒนา มีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยเป็นสัดส่วน คือ เรือนนอนและเรือนครัว

แต่ทั้งสองส่วนยัง เป็นทั้ง private และสลับเป็น public เมื่อมีแขกมาเยือน ขณะที่เรือนโฮมสเตย์ เจ้าบ้านจัดสรรที่นอนของแขกแยกออกไปชัดเจน เพื่อความสะดวกของทั้งสองฝ่าย ดังนั้นทั้งเจ้าบ้านและแขกจึงมี private space ของตัวเอง โดยลำดับแรกเข้าถึงพื้นที่ตรงกลางเรือนก่อน เป็น public space เช่น ครัว ระเบียง แล้วจึงแยกเป็นสองส่วนคือ เรือนนอนเป็นพื้นที่ส่วนตัวของเจ้าบ้าน และฝั่งตรงข้ามส่วนลึกสุดซึ่งใกล้ชิดกับวิวมากที่สุดเป็นที่นอนนักท่องเที่ยว ความต้องการใช้งานพื้นที่ลักษณะนี้ส่งผลให้รูปแบบการขยายเรือนโฮมสเตย์ต่างจากรูปแบบเรือนพื้นถิ่นแบบพัฒนา โดยเปลี่ยนเป็นขยายลดหลั่นตามแนวลาดภูเขาแทนที่การขยายเพิ่มเรือนตามแนวขนานไปกับภูเขา (3) ทักษะภูมิปัญญา โครงสร้างเรือนจากเดิมเคยใช้วัสดุธรรมชาติ ถูกแทนที่ด้วยวัสดุอุตสาหกรรมมากขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนมากเริ่มจากเปลี่ยนหลังคา เป็นสังกะสี กระเบื้องไฟเบอร์ซีเมนต์ และเมทัลชีท ส่วนต่อเติมเช่น ระเบียง เริ่มใช้โครงเหล็กแทนเสาไม้ และส่วนพื้นบางเรือนใช้เริ่มพื้นไฟเบอร์ซีเมนต์แทนไผ่สับฟาก การเปลี่ยนแปลงนี้แสดงให้เห็นว่าในอนาคตภูมิปัญญาในการใช้วัสดุธรรมชาติจะลดลงเรื่อย ๆ

สรุปผลการศึกษา

การตั้งถิ่นฐานและรูปแบบเรือนพื้นถิ่นของชาวลาหู่ดำ (แซแล) บ้านจ่าโบ่ สะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อ และความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างลึกซึ้ง องค์ประกอบสำคัญของชุมชน ได้แก่ ลานจะคี บ้านแก่มู ประตูหัวบ้าน-ท้ายบ้าน ศาลหมู่บ้าน และพื้นที่ประกอบพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ ล้วนมีนัยทางวัฒนธรรมที่ฝังรากลึกและทำหน้าที่กำกับการใช้พื้นที่ชุมชนมาอย่างยาวนาน ในระดับเรือน มีพื้นที่สำคัญ คือ ชาน ครัว พื้นที่นอน และตู้ไหว้บู่บ่า ล้วนตอบสนองทั้งการใช้งานในชีวิตประจำวันและพิธีกรรมทางจิตวิญญาณควบคู่กัน โดยเฉพาะบู่บ่าซึ่งเป็นศูนย์กลางทางความเชื่อของเรือนลาหู่ดำที่ยังคงสืบทอดอยู่

การวิเคราะห์ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในงานวิจัยนี้ดำเนินการผ่านการเปรียบเทียบเรือนกรณีศึกษา 3 ประเภท โดยพิจารณาจากสามมิติ ได้แก่ ลักษณะผังพื้น การใช้งานพื้นที่ และรูปทรงอาคาร กรณีศึกษาประเภทที่ 1 คือ เรือนพื้นถิ่นดั้งเดิม มีลักษณะเป็นผังเรือนเดี่ยว มีชานข้างหน้า ภายในมีครัวแม่เตาไฟ พื้นที่นอน และพื้นที่ทำพิธีไหว้บู่บ่า กรณีศึกษาประเภทที่ 2 คือ เรือนพื้นถิ่นแบบพัฒนา มีการแบ่งแยกพื้นที่ใช้สอยออกเป็นสัดส่วนชัดเจนยิ่งขึ้น โดยแยกเรือนนอนและเรือนครัวออกจากกัน บางครัวเรือนขยายเพิ่มเรือนที่สามสำหรับการนอนและเก็บของ โดยใช้ชานเป็นพื้นที่กลางเชื่อมองค์ประกอบต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และกรณีศึกษาประเภทที่ 3 คือ เรือนขยายแบบลดหลั่นตามแนวลาดภูเขา หรือเรือนโฮมสเตย์ ซึ่งพัฒนาต่อยอดจากเรือนเดี่ยว แต่ขยายต่างจากเดิม โดยส่วนขยายใช้เพื่อบริการนักท่องเที่ยว เป็นที่พักและชมวิว

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบเรือนทั้งสามประเภท พบว่าผลกระทบจากการท่องเที่ยวปรากฏในมีสามระดับ ระดับผังชุมชน ความหนาแน่นของอาคารเพิ่มสูงขึ้น เกิดประเภทอาคารใหม่เพื่อรองรับกิจกรรมท่องเที่ยว และเงื่อนไขการเลือกที่ตั้งอาคารเปลี่ยนจากกรอบความเชื่อไปสู่กรอบเศรษฐกิจมากขึ้น ในระดับผังเรือน พื้นที่ครอบครัวลดลง พื้นที่รับแขกและที่พักนักท่องเที่ยวขยายตัว วิถีชีวิตบางประการเริ่มหายไป

เช่น การนอนข้างแม่เตาไฟ และลำดับการเข้าถึงพื้นที่ภายในเรือนซับซ้อนขึ้นตามความจำเป็นของกิจการโฮมสเตย์ ในระดับทักษะภูมิปัญญา การใช้วัสดุธรรมชาติอย่างไผ่และหญ้าคาถูกทดแทนด้วยวัสดุอุตสาหกรรมมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งในระยะยาวอาจส่งผลให้ภูมิปัญญาการก่อสร้างแบบดั้งเดิมสูญหายไปจากชุมชน

วิถีชีวิตที่กำลังเปลี่ยนแปลงตามปัจจัยด้านเศรษฐกิจการท่องเที่ยวส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบเรือนอย่างชัดเจนและขยายวงกว้างขึ้นเรื่อย ๆ แม้ว่าทางชุมชนจะมีกลุ่มที่สนับสนุนให้รักษาวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมไว้ แต่การสนับสนุนให้อนุรักษ์สภาพแวดล้อมและสถาปัตยกรรมยังไม่มีอย่างเป็นทางการ สอดคล้องกับแนวคิดของระวิวรรณ อัตลักษณ์ในเรือนพื้นถิ่นจะดำรงอยู่ได้ด้วยการคงอยู่ของวิถีชีวิตทั้งเชิงนิเวศ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม อัตลักษณ์ในพลวัตการเปลี่ยนแปลงสัมพันธ์อย่างยิ่งกับความตระหนักรู้คุณค่าและความหมายของตัวตน (Oranratmanee, 2013) แต่ในกรณีของบ้านจ่าโบ่ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยการท่องเที่ยว ทำให้มีความเสี่ยงสูงที่ในอนาคตอัตลักษณ์และภูมิปัญญาในการสร้างเรือนแบบลาหู่จะเลือนหายไป ถูกกลืนกลายด้วยอาคารสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ที่ตอบสนองต่อการท่องเที่ยว เพราะคนในชุมชนยังขาดการตระหนักรู้ถึงคุณค่า ความหมายและตัวตนของเรือนพื้นถิ่น

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เรื่อง พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลาหู่จากการท่องเที่ยว กรณีศึกษา บ้านจ่าโบ่ แม่ฮ่องสอน

เอกสารอ้างอิง

Ban Jabo Community Museum. (2025). *Prawat khwam penma Ban Jabo*. (In Thai) [History of Ban Jabo].

Department of Social Development and Welfare. (2003). *Highland communities within 20 Provinces of Thailand, 2002*. Department of Social Development and Welfare, Ministry of Social Development and Human Security.

Hoontrakul, U. (1999). *Kan sueksa chatiphan witthaya thang borankhadi*: Patchai kan tang thinthan khong klum chon bon phuen thi sung nai khet Amphoe Pang Mapha, Changwat Mae Hong Son. (In Thai) [An ethnoarchaeological study: Settlement factors of highland groups in Pang Mapha District, Mae Hong Son Province]. (Individual study report, Bachelor of Arts Program in Archaeology). Silpakorn University.

Jarasakon, L. (2014). *Sathapattayakam phuenthin Lahu lae kan plianplaeng* nai phuen thi phak nuea ton bon. (In Thai) [Vernacular architecture of Lahu and the Change in the upper Northern Areas]. (Master's thesis). Chiang Mai University.

Jinwuth, W. (2015). Khati khwam chuea: Kaen lak nai kan anurak sathapattayakam ruean phuenthin klum chatiphan Lahu korani sueksa Doi Musoe Changwat Tak. (In Thai) [Traditional beliefs: the major influence on the preservation of the traditional ethnic groups' houses: the Lahu ethnic group, Doi Mesoe, Tak province]. *NAJUA: Architecture, Design and Built Environment*, *29,* 177–189. https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NAJUA-Arch/article/view/44231

Kaewthep, N., & Saicharoent, C. (2018). Changes of Lahu Vernacular House for Homestay Tourism in Amphur Muang and Mae Fah Luang, Chiang Rai. *Built Environment Inquiry, 17(1)*, 23–42. https://so01.tci-thaijo.org/index.php/arch-kku/article/view/140716

Klaimaiboon, W. (2018). *Homemade Stay: My Hometown*. (In Thai) [Homemade stay: My hometown]. SuperGreen Publishing.

Ma, J. (2009). Local Knowledge Constructed by the State: Reinterpreting Myths and Imagining the Migration History of the Lahu in Yunnan, Southwest China. *Asian Ethnology, 68(1)*, 111–129. http://www.jstor.org/stable/25614523

National Tourism Policy Committee. (2019). *Thailand community-based tourism development criteria*. (In Thai) [เกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศไทย กุมภาพันธ์ 2562]. https://www.dasta.or.th_ /uploads /file/202312/_1701667584_21236f7a8a2c019ecb53.pdf

Niemchai, S. (2022). *Kan khapkhluan kan yokradap prasitthiphap* kan hai borikan choeng sukkhaphap nai klum thurakit thi phak praphet homestay nai Prathet Thai. (In Thai) [Driving to improve the efficiency of the wellness service in homestay in Thailand]. (Doctoral dissertation). Silpakorn University.

Office of the Secretariat of the National Psychological Operations Committee. (1976). *Chao khao phao Musoe*. (In Thai) [The Musoe hill tribe]. Royal Thai Survey Department Printing House.

Oranratmanee, R. (2013). *Rupbaep ban ruean khong klum chatiphan nai Usakhane*. (In Thai) [House forms of ethnic groups in Southeast Asia]. (3rd ed.). Chiang Mai University Press.

Paasayawan, S. (2011). *Politics of ethnic representation in tourist space*: a case study of Lahu home stay at Yadoo Village. (Master's thesis). Chiang Mai University.

Praphanphong, N. (1914). *Phra Ratcha Phongsawadan Phama Lem 9* Pho. So. 2457. (In Thai) [Burmese Royal Chronicles, Volume 9, 2457 BE.].

Srisawat, B. (2008). *Sam sip chat nai Chiang Rai*. (In Thai) [Thirty ethnic groups in Chiang Rai]. (3rd ed.). Sayam.

Suthitham, S. (1999). *Sarakhadi chiwit chon klum noi bon doi sung*: Musoe. (In Thai) [Life documentary of highland ethnic minorities: Musoe]. 2020 Word Media Co., Ltd.

Temiyaphan, W. (2016). *Sathapattayakam phuenthin*. (In Thai) [Vernacular architecture]. Triple Group Co., Ltd.

Tourism Service Development Bureau, Department of Tourism, Ministry of Tourism and Sports. (2015). *Matthathan homestay Thai* (Thailand Homestay Standard). (In Thai) [Thai homestay standard (Thailand Homestay Standard)]. Chulalongkorn University Printing House.

Walker, A. (1974). The Divisions of the Lahu People. *Journal of the Siam Society*, 62(2), 253–268. https://thesiamsociety.org/jss_publications/volume-62-2-1974/#article_list